

Bir Kişilik Özelliği Olarak Kur'an'da "Sadâkat"

Abdurrahman KASAPOĞLU*

Özet - Kur'an'da doğruluk karakterini anlatan sadakat kavramı, genellikle geniş anlamda kullanılmıştır. İnsanın inandığı değerlere uygun olarak konuşması, niyet taşıması ve davranması olarak izah edilmiştir. Bu anlamda sadakat bir bütün olarak kişiliğin elemanlarının birbirleriyle uyumlu bir şekilde işlemlerini ifade eder. İnsanın eğilim ve ihtiyaçlarını ilâhî değerlere uygun bir şekilde kontrol etmesini dile getirir. Yalın olarak düşünüldüğünde sadakat insanlar arası ilişkilerin konusu olarak gözükür. Kur'an'ın öngördüğü sadakat karakteri, insan ilişkilerini konu aldığı durumlarda bile, Allah'a karşı sadakatten bağımsız değildir. Müminin sadakate dair bütün yapıp etmeleri aynı zamanda Allah'a olan sadakatinin de bir göstergesidir.

Anahtar kelimeler: Doğruluk, İnsan ilişkileri, Kişilik, Kur'an.

Abstract -The "Fidelity" Phenomenon in Quran as a Characteristic of Personality- Standing for uprightness, the term "fidelity" in Quran has generally been used in a well-rounded context. It has been elucidated as one's talking, having the intention and behaving consistent with the values he has. In this sense the term "fidelity" signifies the elements of the personality functioning as a whole. It reflects one's controlling his tendencies and needs in accordance with divine values. Distinctly considered, the "fidelity" seems to be the subject matter of the relationship amongst the people. The "fidelity" character Quran proposes, even when it touches on the human relationships, is not free from faith to God. All what a Muslim does with regard to "fidelity" is also an indicator of his faith to God.

Key words: Virtue, Human relationships, Personality, Quran.

Giriş

Yüksek değerler, çağdan çağa, toplumdan topluma değişikliğe uğramazlar. Bu değerlerden olan doğruluk, dürüstlük, her kültür çevresinde aynı anlamı taşır. Dürüstlük, doğruyu söylemek, sözünde durmak bütün toplumlar da övgüye layık görülür, iyi ve güzel olarak kabul edilir. Evrensel değerler diyebileceğimiz doğruluk, dürüstlük gibi fikirler etrafında herkes birleşir. İyi insan aynı zamanda dürüst olduğu bilinen insandır. Doğruluk büyük bir şahsiyetin en önemli vasfıdır; aslında her insanın muhtaç olduğu bir niteliktir. İnsan-

* Doç. Dr. İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

ların dürüst olmaya değer vermeleri, dürüstlüğü insan olmanın en temel niteliklerinden birisi olmasıyla ilgilidir. Dürüst olmak insan olmakla eş anlamlı kabul edilmektedir. Dürüstlük aynı zamanda insanın safiyetiyle yani bozulmamış haliyle ilgili bir kavramdır.¹

“Sadakat”, Konfüçyen değerlerden söz edildiğinde akla ilk gelen kavramlardan birisidir. Konfüçyanizme göre, insanlar doğruluk için dünyaya gelmişlerdir. Sadakat, doğruluk, dürüstlük, Konfüçyüsçülüğün, Taoizm’in temel erdemlerinden birisidir. Taoizme göre, doğruluk erdemli insan olabilmenin şartlarından biridir. Budizm’de insanın kurtuluşa erebilmesi, doğru inanca, doğru iradeye, doğru söylemeye, doğru konuşmaya, doğru düşünmeye ve doğru karar vermeye bağlıdır.² Üç temel erdem olduğunu belirleyen Kant, bunlardan birisinin doğruluk olduğunu söyler.³

Doğru davranış bütün muamelelerin temel prensibi kabul edilir. İletişimin moral koşullarından birisi olan doğruluk, ahlâkî değerlerin en temel unsurları arasında yer alır. Ahlâkın sadakatle ilişkisinin olması, onun özünü oluşturur. Sadakat olmadan erdem olmaz denilebilir. Toplumsal erdemlerin en başta gelenlerinden, İslâm ahlâkının değişmez ilkelerinden birisi sadâkattir. Ahlâka çok büyük önem veren İslâm dininde dürüstlük hakkında çok sayıda buyruk vardır. İslâm ahlâkında bir müminin en belirgin vasıflarından birisi doğruluktur. Her yerde, her konuda doğruluğa sarılmak, Müslümanın ahlâkının en güçlü temelidir. Doğruluk, Müslümanlığın gayesi ve en önemli gereklerindendir. Doğru sözlü olmak, doğru davranmak, müminin şiarı ve temel karakteridir; onun imanının gerektirdiği bir husustur. Doğruluk, tevhîd inancını benimsemiş bir müminin bariz vasfıdır. Çünkü sahip olduğu İslâm terbiyesi, ona doğruluğun bütün erdemlerin başı olduğunu öğretmiştir.⁴

¹ La Bruyere, (1985), *Karakterler*, Çev. Bedia Kösemihal, İstanbul: Sosyal Yayınlar, s. 277; Smiles, Samuel, (1969), *Vazife*, Çev. Mustafa Ertem, İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası Kültür Yayınları, s. 38; Lynch, Sandra M., (1997), *Dostluk Üzerine*, Çev. Fermâ Lekesizalın, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 88; Özdenören, Rasim, (1998), *Ben ve Hayat ve Ölüm*, İstanbul: İz Yayıncılık, s. 120; Uludağ, Süleyman, (2007), *İslâm’da Emir ve Yasakların Hikmeti*, Ankara: T.D.V. Yayınları, s. 107; Özdoğan, Öznur, (1997), *Kendini Gerçekleştirme Açısından İnsan-Din İlişkisi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 38, 359; Selçuk, Muallâ, (2000), “Din Öğretiminin Kuramsal Temelleri”, Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar, İstanbul: M.E.B., s. 18.

² Yaran, Cafer Sadık, (2005), *İslâm’da Ahlâk’ın Şartı Kaç*, İstanbul: Elif Yayınları, s. 105-106; Gündüz, Mustafa, (2005), *Ahlâk Sosyolojisi*, Ankara: Anı Yayıncılık, s. 116; Komisyon, (2002), *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi Öğretim Kılavuzu: 8*, İstanbul: M.E.B., s. 98.

³ Kant, İmmanuel, (2005), *Pedagoji Üzerine*, Çev. M. Rahmi, İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları, s. 79-80.

⁴ Comte-Sponville, André, (2004), *Büyük Erdemler Risalesi*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 18, 23; Ülken, Hilmi Ziya, (1969), *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul: M.E.B., s. 245; Altıntaş, Hayrani, (1999), *İslâm Ahlâkı*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 210;

İbn Hazm'a göre dört temel erdem –adalet, akıl, şecaat, cömertlik- vardır. Sadâkat, adalet ve şecaatten meydana gelen bir erdemdir. İbn Sina, sıdkı yani doğruluğu, temyiz / akıl gücüne ait erdemler arasında sayar. İbn Miskeveyh'e göre, yüce saadeti seçen ve onu izleyen kimselerin ilk olarak göz önünde bulundurmaları gereken esaslardan birisi, dürüst konuşup dürüst davranmaya alışmak, doğruluğa uyarak, yalan şeylerin etkisinden kurtulmaktır. İbn Miskeveyh'in faziletler kategorisinde –bunlar hikmet, iffet, şecaat ve adalettir- "sadâkat", adalet fazileti altında sıralanan erdemler arasında yer alır.⁵

Kur'an'da "sadâkat" temel ahlâkî erdemlerden birisidir. Genel manada, diğer ahlâkî erdemlerin temeli olarak gösterilir. Kur'an'da "sadakat", sözde, düşüncede, niyette, inançta, amelde doğruluğu içerisine alabilecek anlam genişliği çerçevesinde sunulur. Sadakat, ilk bakışta insanlar arası ilişkilerin konusu olduğu çağrışımı yapmakla birlikte, Kur'an "sadakat"i Allah'a olan sadakatle birlikte ele alır. Araştırmamızın ileriki bölümlerinde bu husus ayrıntılı olarak incelenecektir.

Araştırmamızda, "sıdk" kökünden türeyen kelimeleri esas alarak, Kur'an'ın "sadakat" konusuna yaklaşımını inceleyeceğiz. Sadakatin, ideal mümin kişiliğinin teşekkülündeki yerini belirlemeye çalışacağız. Bunları değerlendirmeye geçmeden önce, ahlâk, tasavvuf, eğitim gibi disiplinlerin sadakat / doğruluk konusunda ortaya koydukları verileri izah edeceğiz.

Gazali, Muhammed, (1997), *Müslümanın Ahlâkı*, Çev. Abdülcelil Candan, Konya: Ribat Yayınevi, s. 49; Yörükân, Yusuf Ziya, (2002), *Müslümanlık ve Kur'an-ı Kerim'den Âyetlerle İslâm Esasları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 126; Said, Muhammed, (1993), *Ruh Terbiyesi*, İstanbul: Sûre Yayınları, s. 75; Peker, Hüseyin, (1986), *Olumlu Şahsiyet Özellikleri ve Din, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1,105; Polater, Kadir, (2005), *Kur'an'a Göre Hakka ve Bâtıla Davetteki Metotların Ahlâkî Özellikleri*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 24, 137; Çubukçu, İbrahim Ağâh, (1977), *İslâm'da Ahlâk ve Mutluluk Felsefesi*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, s. 36, 44; Saka, Şevki, (tsz.), *Kur'an'ı Kerim'in Davet Metodu*, İstanbul: Seha Neşriyat, s. 54; Muslihiddin, Muhammed, (1987), *İslam ve Sosyoloji*, Çev. Sami Şener, İstanbul: Akabe Yayınları, s. 130; Özdeş, Talip, (2005), *Kur'an ve Cinsiyet Ayrımcılığı*, Ankara: Fecr Yayınları, s. 120; Sabuncuoğlu, Zeyyat, Tüz, Melek, (1995), *Örgütsel Psikoloji*, Bursa: Evgi Kitabevi, s. 44; Türkmen, Ali, (1996), *İslâm İletişim Hukuku*, Samsun: Erol Ofset, s. 290.

⁵ İbn Hazm, (2005), *Ahlâk*, Çev. Celaleddin Erdemci, Hasan Hüseyin Bircan, Van: Bilge Adam Yayınları, s. 112-113; Dodurgalı, Abdurrahman, (1998), *İbn Sina Felsefesinde Eğitim*, İstanbul: M.Ü.İ. F. V. Yayınları, s. 128-129; Zakherî, Ali, (1997), *İbn Miskeveyh'in Ahlak Felsefesi*, İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları, s. 92; Çağrıçı, Mustafa, (1989), *İslâm Düşüncesinde Ahlâk*, İstanbul: M.Ü.İ.F.V. Yayınları, s. 124.

I. Doğruluğun Çeşitleri Kazanımları ve Eğitimi

A. Doğruluğun Çeşitleri

Ahlâkî tutum ve davranışlar, çeşitli durumlarda ortaya çıktıkları için, bu durumlara bağlı olarak farklı seviyeler tespit edilmiştir. Doğruluk konusunda da benzer sınıflamalar yapılmıştır. Düşüncede, niyette, söz ve konuşmada, amelde doğruluktan söz edilmiştir. Ayrıca bütün bu sayılanların hepsinde birden doğruluk söz konusudur.⁶

1. Doğruluğun ele alındığı başlıklardan yani çeşitlerinden birisi düşüncede doğruluktur. Doğruluk / sadakat bir bellek erdemidir. Gerçek anlamda doğru olabilmek için, öncelikle düşüncelerin doğru olması gerekir. Çünkü insanın niyetleri, konuşmaları, davranışları düşüncelerine dayanır. Düşüncede doğruluk sözde doğruluktan daha önemlidir.⁷

2. Doğruluğun arandığı yerlerden birisi, sözünde doğru olmaktır. Sözlerdeki doğruluk, dilin söylediklerinin dengeli ve tutarlı oluşudur. Doğruluk denilince çoğunlukla ilk akla gelen husus doğru konuşmak ve yalan söylememektir. Sözde / konuşmada, verilen haberde doğruluk, söylenen sözün gerçeğe uyması; kalpte olana ve hakkında haber verilen varlık veya olaya uygun düşmesidir. İnsanın düşünceleriyle konuşmalarının birbiriyle çelişmemesi, tutarlı olmasıdır; bildiği, inandığı, düşündüğü şeyleri olduğu gibi eksiksiz ve fazlasız söylemesidir. Sıdk, özün söze uygun olmasıdır. Bu durum Türkçe’de “Özü sözü bir olmak” deyiimiyle ifade edilir. Sözünde doğru olmak, dilini, yanlış söylemekten, kötü sözden korumaktır. Erdemli insan sözüne sadakat gösterir. Sıdk, dil ile kalbin uyuşmasını ifade eder.⁸

⁶ Ankaravî, İsmail Rusûhî, (2008), *Minhâcü'l-Fukarâ*, Haz. Safi Arpaguş, İstanbul: Vefa Yayınları, s. 336; Akay, Hasan, (1995), *İslâmî Terimler Sözlüğü*, İstanbul: İşaret Yayınları, s. 424.

⁷ Russel, Bertrand, (1996), *Eğitim Üzerine*, Çev. Nail Bezel, İstanbul: Say Yayınları, s. 113; Öcal, Mustafa, (2004), *İlköğretim Okullarında Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ve Öğretim Yöntemleri*, İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, s. 442; Comte-Sponville, s. 18.

⁸ Kuşeyrî, Abdülkerim, (1999), *Kuşeyrî Risâlesi*, Çev. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 292; el-İsfahânî, Ragıb, (2003), *İslâm’ın Ahlâk İlkeleri*, Çev. Abdi Keskinsoy, İstanbul: Beşikçi Yayınevi, s. 225; Fahri, Macid, (2004), *İslâm Ahlâk Teorileri*, İstanbul: Litera Yayıncılık, s. 127; Seyyar, Ali, (2004), *Davranış Bilimleri Terimleri*, İstanbul, Beta Basım Yayım, s. 181; Elmacıoğlu, Tuncer, (1999), *Bilgece Yaşamak*, İstanbul: Beyaz Yayınları, s. 162; Akseki, A. Hamdi, (1968), *Ahlâk Dersleri*, İstanbul: Üç Dal Neşriyat, s. 173; Pazarlı, Osman, (1980), *İslâm’da Ahlâk*, İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 255; Uludağ, Süleyman, (1977), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yayınları, s. 468; Okuyan, Mehmet, (2001), *Necmuddîn Dâye ve Tasavvufî Tefsiri*, İstanbul: Rağbet Yayınları, s. 227; Kâşânî, Abdürrezzak, (2004), *Tasavvuf Sözlüğü*, Çev. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayıncılık, s. 328; Dodurgalı, s. 136; Yörükân, s. 126; Öcal, s. 444; Türkmen, s. 274.

Sözlerde doğruluk, başağın sapı üzerinde dosdoğru yükseldiği gibi, sözlerin de lisan üzerinde dosdoğru olmasıdır. Doğruluğu şiar edinen kimse, doğruyu konuşur, -genel bir zarara yol açmadığı müddetçe- bir şeyi olduğu gibi haber verir.⁹

Sözde doğruluk, sözün ve sözü söyleyenin vasfı olarak iki kategoride değerlendirilebilir. Doğruluk, sözün vasfı olduğunda, sözün gerçeğe uygun olması, sözü söyleyenin vasfı olduğunda ise, onun sözünün gerçeğe uygunluğunu belirtir. Doğruluğun, sözü söyleyenin vasfı olmasıyla ilgili bir husus da, söylenen söz ile söyleyenin kalbindeki durumun uygunluğudur. Buna göre, belli bir beyanın "doğru" olarak nitelenebilmesi için, kullanılan ifadelerin gerçeğe uyuşması yeterli değildir. Bunların aynı zamanda konuşmacının zihnindeki / kalbindeki hakikat fikriyle de uyumlu olması icap eder. Burada, doğruluğun anlamsal yapısındaki en belirleyici öğeyi doğruyu yansıtmak yolundaki niyet ve kararlılığın mevcudiyeti oluşturur.¹⁰

3. Niyette doğruluk, hayırlı bir işte iyi niyet beslemek, samimiyeti muhafaza etmektir. Kalp amellerini ve fiilî eylemleri ihlâs üzere dosdoğru yapmaktır. Kalpte doğruluk, içi başka dışı başka olmamak, riyadan uzak durmak, hem kendini hem de başkalarını aldatmamak, hakkına razı olmaktır. Sıdk, içtenliktir; içten olan insan her türlü ikiyüzlülük ve tavizden uzak durur. Niyette doğruluğun gerçekleştirilmesi ideali, insanı kendi benliğini düzeltmeye yöneltir. İnsanın düşünceleri niyetlerine yön verir. İyi düşüncelere sahip olmak iyi niyetlere sahip olabilmeyi beraberinde getirir. Niyetler de söz ve davranışlar halinde ortaya konulur.¹¹

4. Fiil ve davranışlarda doğruluk, insanın amellerinin görünen yönüyle ilgilidir. Amelde doğruluk, tutum ve davranışlarda riyadan uzak durmaktır. Dürüst insanın sözü ile hareketleri arasında uyum vardır. İnsan sözlerinde olduğu kadar eylemlerinde de dürüst olmalıdır. Eğer insan karşısındakini söyledikleriyle yanlış yönlendiriyorsa, sözel açıdan dürüst değildir. Bencil birisi olduğu halde, "Ben iyiliksever bir insanım." demek böyledir. Kişi, yaptıklarıyla başkalarını yanlış yönlendiriyorsa, o zaman da davranışsal açıdan dürüst de-

⁹ İbn Arabî, Muhyiddin, (2006), *Ahadiyet / Tehzîbu'l Ahlâk Mev'ize-i Hasene Risaleleri*, Çev. Abdulvehhab Öztürk, İstanbul, Sultan Yayınevi, s. 14; İbn Kayyım, el-Cevziyye, (2005), *Medâricu's-Sâlikîn*, Çev. Ali Ataç ve diğerleri, İstanbul: İnsan Yayınları, II/228.

¹⁰ İzutsu, Toshihiko, (tsz.), *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, Çev. Selâhattin Ayaz, İstanbul: Pınar Yayınları, s. 131; Süleyman, Tuğral, (2008), *Kur'an'da Değerler Sistemi*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, s. 190.

¹¹ es-Sufi, Abdülkadir, (1982), *Yüz Basamak*, Çev. Yusuf Tatlısu, İstanbul: Yeryüzü Yayınları, s. 18; el-Cevziyye, II/228; Yörükân, s. 126; Seyyar, s. 181; Öcal, s. 444; Türkmen, s. 274.

ğildir. Başkalarına yardım etmeyi sevmeyen bir insan olduğu halde, insanlara sadaka verirken görülmeyi istemek böyledir.¹²

Doğruluk / dürüstlük ahlâklı olmanın bir sonucu olarak kazanılan kişilik özelliğidir. Burada ahlâklılık derken kuvvetli ve sağlam bir vicdan sahibi olmayı kastediyoruz. Vicdanlı insan, kendi kişilik yapısında davranışlarını kontrol edip yönlendiren bir mekanizma kurar. Bu mekanizma sistemli olarak işlediği müddetçe davranışlarda tutarlılık meydana gelir. Kişi inandığı, bağlandığı ahlâk ilkelerini her zaman ve her yerde uygular. İşte “doğruluk” bu ahlâk ilkelelerinden ayrılmamak demektir. Bu manada doğruluk ve ahlâklılık aynı anlama gelir. Sıdk, bütün iyiliklerin temelidir; ahlâkî yaşayışın ve ahlâkî vasıfların tümünün kendisinde toplandığı bir ruh halidir.¹³

Kulun Allah ile olan ilişkilerini de kapsayacak şekilde ele alınan doğruluk, söz ve davranışlarla Allah’ın emirlerine riayet etmek, fiilen O’nun ahbine vefâ göstermek, dine uygun hareketlerde bulunmak, amel yönünden nefsinin kontrol edebilmek, insanların haklarına karşı da uygun bir yol izlemektir. Buna göre doğru / ahlâklı insan Allah’a iman eden ve inancını hayata geçiren, inancının gereklerini yerine getiren kimsedir. Sıdk / doğruluk, olgun kişiliğin meyvesi olup ahlâkî vasıfların tümünü kendisinde toplar. Doğruluk, inanç, düşünce, söz, niyet ve irade de olduğu gibi, amelde de olur. Doğruluk, bireyin içsel duygulanım ve düşüncülerinin, dışsal eylemleriyle uyum ve uzlaşma içerisinde olmasını gerektirir. İnanç ve amel / davranış bütünlüğü doğruluğun esasıdır. İnsanın davranışlarının doğru olması, inanç ve düşüncede bütünüyle İslâm’a teslim olmasına bağlıdır. Aynı şekilde inançlarda doğru olmak, Kur’an ve sünnetin emrettiği şekilde iman etmek, dinî yükümlülükleri yerine getirmek demektir. Müslümanlığın özü, imanda tevhit, amelde doğruluktur. Doğruluk, inançtan bireysel tavırlara, toplumsal davranışlara, beşeri ilişkilere kadar, her alanda bütün faaliyetlerin hareket noktasıdır.¹⁴

¹² Lafollette, Hugh, (1997), *Kişisel İlişkiler*, Çev. Fermâ Lekesizalın, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 173; Ağca, Hüseyin, (1998), *Ailede Eğitim*, İstanbul: T.D.V. Yayınları, s. 128; Seyyar, s. 181; Türkmen, s. 274.

¹³ Güngör, Erol, (1995), *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, s. 68; Turgut, Ali, (1980), *Kur’an-ı Kerim’e Göre Ahlâk Esasları*, İstanbul: Şamil Yayınevi, s. 83; Okuyan, s. 227.

¹⁴ Rifat, Ahmet, (tsz.), *Tasvir-i Ahlâk*, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, s. 289; Bilgiz, Musa, (2006), *Hayırlı Çocuk Yetiştirmenin Temel İlkeleri*, İstanbul: Beyan Yayınları, s. 73-75; Akyüz, Ali, (2006), *Yaşayan Kur’an Hazreti Peygamber*, İstanbul: Ensar Neşriyat, s. 143; Gürbüz, Ahmet, (2003), *Harabede Define: Tasavvuf Felsefesinde Temel Vurgular*, İstanbul: İnsan Yayınları, s. 150; Kâşânî, s. 328; Kuşeyrî, s. 293; Yörükân, s. 126; Turgut, s. 83; Pazarlı, s. 255; Okuyan, s. 227.

Burada doğruluk / istikamet üzere olmak basit ve dar anlamının sınırlarını aşar; dinin bütün yönlerini içine alır. Doğru olan kimse tam anlamıyla mümin olmakla –Allah’a, kendine ve topluma karşı görevlerini yerine getirmekle-kendini yükümlü kılmış demektir.¹⁵

İnsanın sadakati, bir inancın ve kararlılığın sonucudur. Kalbin yöneldiği şeyde kararlı olması, istikametini değiştirmemesi, gerçek sadakatin alâmetidir. Böylesi bir sadâkatin koşulu toplumun değerlerine, ilâhî ilkelere kuvvetle bağlanmak ve onları yaşamaktır.¹⁶

Doğruluk ahlâkın temelini teşkil eder. Birçok ahlâkî erdem doğruluktan neşet eder. Eğer bir kimse doğruluğu kendisi için ahlâkî bir değer olarak kabul eder, içselleştirirse, bu durum onu doğru, dürüst, iyi olmaya zorlar. Doğruluk, söz, tutum ve davranışlarda doğru olma çabasını determine eder.¹⁷

Sorumluluğun esasını teşkil eden doğruluk, her türlü aşırılıktan çekinerek orta bir yol izlemektir. Doğruyu tam olarak bulmanın yanında, doğru davranmaya engel olan her türlü bağdan kurtulup sarsılmadan bu yolda ilerlemenin güçlüğü insanın sorumluluğunu ağırlaştırır.

B. “Doğru”nun Göreliliği ve Ölçüsü

İnsanlar ilişkilerindeki tutum ve fiillerini ahlâkî açıdan değerlendirmekte ölçü olarak öteden beri “iyi”, “doğru” veya bunların karşısı olan “kötü”, “yanlış” gibi kavramları kullanarak niyetlerini temellendirmeye çalışırlar. Ahlâk yönünden olumlu veya uygun kabul edilen bir niyet ya da fiil “iyi”, doğru” gibi kavramlarla nitelenir. “İyi” ve “doğru” sözcükleri, toplumsal ilişkilerdeki niyet ve fiiller hakkında olumlu yönde oluşturulan değer yargılarının içeriği olarak kullanılır.¹⁸

Sadakatin övgüye değer olup olmadığı duruma göre değişiklik arz eder. Hangi değere sadık olunduğuna göre değişir.¹⁹ Örneğin, İslâm’a göre ilâhî değerlere sadık olmak sadakat göstermek övgüye lâyık bir durumdur.

Hangi amaç olursa olsun, o amaca ulaşmanın en kısa yolu doğruluktur. Fakat öncelikle neyin doğru olduğunu bilmek gerekir. Her yönüyle doğru ola-

¹⁵ Sağiroğlu, Ekrem, (1993), *Kur'an'da İnsan ve Toplum*, İstanbul: Pınar Yayınları, s. 224.

¹⁶ Gündoğdu, Cengiz, (2000), *Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecîd Sîvâsî*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 318; Ülken, s. 245.

¹⁷ Uysal, Enver, (2008), *Çağımızda Değer Kaymalarının Doğurduğu Sonuçlar ve Etik Kimliğin Korunması*, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 68; Altıntaş, s. 210.

¹⁸ İzveren, Âdil, (1980), *Toplumsal Törebilim*, Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, s. 100.

¹⁹ Comte-Sponville, s. 19.

bilmenin şartı, doğru ve sağlam bilgiye sahip olabilmektir. Doğru / hak olanın asıl kaynağı bir yönüyle ilâhî gerçeğin, hakkın kendisidir. Doğru Hz. Peygamber'in getirmiş olduğu Kur'an'dır. Kur'an'ın esaslarında yanlışlık söz konusu olmaz; onun doğru dediği doğru, eğri dediği eğridir. Müslüman ancak, bir şeye Kur'an'ın ilke ve esaslarına göre doğru veya doğru değildir, der.²⁰

C. Doğru Kimselerin Özellikleri

Doğruluğu karakter edinen bir insan, yerine getirebileceğinden emin olmadığı konularda söz vermez. Kendisinin ya da yakınlarının çıkarları için asla başkalarını aldatmaz. Yalandan başka hiçbir şeyin insanı kurtaramayacağı hallerde bile doğruluktan ayrılmaz. Başına büyük sıkıntıların gelebileceği hallerde bile hak olanı söylemekten çekinmez.²¹

Doğru kimse, sözleriyle, davranışlarıyla, düşünceleriyle, niyetleriyle ahlâken dürüst olan ve doğruluğuyla etrafındaki insanları da olumlu yönde etkileyebilen insandır. Doğru kimselerde, genellikle tatlı bir dil, saygı uyandıran bir görünüm, temiz bir yüz ifadesi kendini belli eder. Doğru kimseler, gönül kırmayan, kendini karşısındakinin yerine koyabilen yani empati yapabilen insanlardır.²²

Dürüst kişi, işinden duyduğu zevki, görevini özene bezene yapmak suretiyle ortaya koyar. Başkalarının kendisinden esirgediği övgüye, minnet duygusuna iltifat etmez.²³

D. Doğruluğun Kazanımları

Doğruluk her faziletin kaynağıdır, her türlü koşul içerisinde meyve verir. Doğruluk sonsuzluğun güneşi gibidir, bir gün nasıl olsa doğar. İnsanlar için mutluluk ümidi ancak doğruluktadır. Kalbî huzur, doğruluğun en güzel meyvesidir. Doğruluk, olgun nefisleri sükûna kavuşturur, insanı rahatlatır, sevgiye ulaştırır; ona gerçek özgürlüğünü verir, çünkü kimseden bir şey saklamadığı

²⁰ Çekmegil, M. Said, (1969), *Ahlak Anlayışımız*, Malatya: Sanii Kütüphanesi Yayınları, s. 116; Yavuz, Kerim, (1994), *Çocuk ve Din*, İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, s. 209-210; Turgut, s. 86; Öcal, s. 441, 443.

²¹ Lalande, Andre, (2003), *Kısa Gerekeçeli Ahlâk*, Çev. M. Coşkun Değirmencioğlu, Ankara: M.E.B., s. 34; Uludağ, s. 468.

²² Seccâdî, Seyyid Cafer, (2007), *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, Çev. Hakkı Uygur, İstanbul, s. 417; Nurbaki, Halûk, (1991), *Sonsuz Nur*, İstanbul: Damla Yayınevi, s. 135; Kuşeyrî, s. 294.

²³ La Bruyere, *Karakterler*, (1998), Çev. Bedia Kösemihal, İstanbul: Sosyal Yayınlar, s. 47.

için korkacak bir durum yoktur. Doğruyu söylediğimiz zaman kendimizi rahat hissederiz, çünkü doğruluk kurtuluştur.²⁴

İnsanın her yerde, her zaman doğru olması, doğru davranması, onun kişilik bütünlüğüne sahip olduğunu gösterir. Söz ve davranışlarında tutarsızlık gösteren, insanlara güven vermeyen kişi doğruluk karakterine sahip değildir.

Doğruluk, doğruluğu ilke edinen kimseye zarar vermez; sadece doğruluktan uzak yaşayan bir kimse kendisine zarar verir. Özü sözü doğru olan kimse çevresine yararlı olur. Kalbi, dili, kişiliği doğruluktan uzak olan kimsenin bulunduğu ortamda uyum ve huzurdan eser kalmaz. Sadakat insanlar arasında huzurlu ve uyumlu ilişkiler kurulabilmesinin şartıdır. Doğru söylemek ve ona göre davranmak, sempati ve karşılıklı saygı uyandırabilmek için bir zorunluluktur. Doğruluk, sosyal bütünleşmeyi sağlayan ahlâkî erdemlerden birisidir.²⁵

Sıdk denilen seçkin kişilik özelliğinin, toplumsal hayat üzerinde önemli etkileri vardır. Doğruluk yapıcı ilişkilerin ve iyi davranışların temelidir; prensipli ve karakterli olmanın, özgürlük fikrinin ruhunu teşkil eder. İnsana sağlam kişilik ve karakter kazandırır. Başkalarının sempatisini ve olumlu duygularını çeker; merhamet, şefkat ve yardımı celbeder. Doğrular, bu karakterleri sayesinde dünya hayatında sevgi ve saygı görürler. Dürüst oldukları için hiç görmediğimiz insanlara bile sevgi duyarız. Dürüst kimseler, öldükten sonra da hayır ve iyilikle anılırlar. Özü ve sözü doğru olanlar, inanç ve düşünceleriyle sözleri uyum gösterenler hem Allah katında hem de kullar nazarında onurlu insanlardır. Doğruluk, insan için bir izzet ve onurdur. İnsan her zaman izzet ve şerefinin peşinde koşan bir varlıktır. Bu sebeple izzet ve şeref kaynağı olan doğruluğun ardından gider.²⁶

²⁴ Sekman, Mümin, Evrim, Süha, Boyacı, Zehra, (2000), *Başarı Haritası*, İstanbul: Arıtan Yayınevi, s. 105-108; Said, Cevdet, (2005), *Değişim Rüzgarları*, Çev. Muzaffer Marangozoğlu, İstanbul: Pınar Yayınları, s. 120, 129; Sabık, Seyyid, (tsz.), *Bütün Yönleriyle Müslüman Nasıl Olmalı*, Çev. Abdullah Karaca, Erzurum: İhtar Yayıncılık, s. 234-235.

²⁵ Has Hacıp, Yusuf, *Kutadgu Bilig*, Haz. Yaşar Çağbayır, İstanbul: T.D.V. Yayınları, s. 87; Fors-tater, Mark, (2001), *Marcus Aurelius'un Ruhsal Öğretileri*, Çev. Nafiz Güder, İstanbul: Dharma Yayınları, s. 133; Eraslan, Sadık, Keleş, Ekrem, (2008), *En Güzel Örnek Hz. Peygamber*, Ankara: T.D.V. Yayınları, s. 82; Özcan, Güngör, (2004), *Kur'an'da Sosyal Bütünleşme*, *Diyanet İlmi Dergi*, 3, 44; Şemin, Refia, (1979), *Çocukta Ahlâkî Davranış ve Ahlâkî Yargı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, s. 22-23.

²⁶ M. Tillius, Cicero, (1947), *Dostluk*, Çev. Türkân Uzel, İstanbul: M.E.B., s. 22; el-Mâverdi, Ebu'l-Hasan, (1993), *Maddî ve Manevî Yüce Hedefler*, Çev. Bergamalı Cevdet Efendi, İstanbul: M.E.B., s. 285; İz, Mahir, (1990), *Din ve Cemiyet*, İstanbul: KİTABEVİ, s. 173; Mutahharî: Murtaza, (1990), *Ahlâk Felsefesi*, Çev. M. Recai Elmas, İstanbul: Akademi Yayınları, s. 136; Seyyar, s. 181; Akseki, *Ahlâk Dersleri*, s. 173; Pazarlı, s. 255; Smiles, s. 38.

Her şeyden evvel doğruyu söylemeli ve söylediklerimizi de uygulamalıyız. İşte bu andan itibaren Allah'ın takdirini ve insanların saygısını kazanabiliriz. Eğer insanların kalbine girmek, duygularını etkilemek istiyorsak, onlara karşı doğruyu söylemek ve dürüst olmak durumundayız.

Dürüstlük, insanda her şeyden önce özdeğer yaratır yani dürüstlük sayesinde insan kendine değer vermeyi öğrenir. Özdeğer ise, kişinin kendine saygı duymasını sağlar. Bir başka deyişle ona "özsaygı" kazandırır. Özdeğer ve özsaygı da birlikte özgüveni ortaya çıkarırlar. İşte dürüstlüğün insana kazandırdığı en büyük kişilik özelliği özgüvendir.²⁷

Verdiğimiz sözü yerine getirmediğimiz takdirde, hem başkalarının hem de kendimizin gözünde değerimiz düşer. Koşullar ne olursa olsun, her yerde doğru olduğuna inandığı şeyleri söyleyen ve aynı doğrultuda davranan kişiye güven duyulur. Eğer bu güven sarsılırsa, insanların uyumlu bir şekilde bir arada yaşamalarının imkânı ortadan kalkar. Doğru sözlü olan, davranışlarıyla güven telkin eden kimse her konuda inandırıcı kabul edilir ve herkes tarafından sevilir. Bu nedenle doğruluk, insanın elinde bulunması gereken bir anahtar gibidir. İnsan bu anahtar sayesinde her kapıdan girebilir. Doğru insan çevresinde örnek kimse olarak görülür, kendisiyle tezada düşmez. Çünkü her türlü sadakat öncelikle insanın kendi kendisine sadakati demektir. Gerçi sadakat denilince daha çok, insanın başkalarına karşı göstermiş olduğu sadakat akla gelir. Aslında başkalarına gösterilen sadakat da bir anlamda insanın kendisine göstermiş olduğu sadakattir.²⁸

Muhataplarımızla olan ilişkilerimizi koruyabilmenin yollarından birisi, her zaman dürüst olabilmektir. Sadakat, insanlar arasında güveni sağlar; bu da giderek güçlü dostluklar oluşturur; erdemli bir topluluk meydana getirir.²⁹

Doğruluk insanın kişiliğine bir karakter olarak yerleşirse, hayâ, emanete riayet gibi birçok olumlu tutumu beraberinde getirir. Allah'tan hakkıyla korkma, iyiliğe yönelme, iç huzuru ve rahatlık elde etme, mutlu bir şekilde yaşayabilme ancak doğruluk sayesinde mümkün olur. Sadakat, insanın dinine, milletine, dostlarına, komşularına, yakınlarına, akrabalarına söz ve fiilleriyle iyilik

²⁷ Atabek, Erdal, (2008), *Dürüstlük Sevgili Çocuğum*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, s. 12-13.

²⁸ Foulquié, Paul, (1994), *Pedagoji Sözlüğü*, Çev. Cenap Karakaya, İstanbul: Sosyal Yayınlar, s. 422; Aydın, Mehmet Zeki, (2005), *Ahlâk Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Yöntemi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s. 141; Yamakoğlu, Cihan, (1996), *İnsan İlişkileri*, Ankara, s. 179; Yazgan, Mustafa, (1980), *Müslüman Türk Çocuğunun Ahlâk Kitabı*, Ankara: Nur Yayınları, s. 90; Sert, H. Emin, (2003), *Kur'an'da İnsan Tipleri ve Davranışları*, İstanbul: Bilge Yayınları, s. 200; Hacıp, s. 88; Özdenören, s. 120; Elmacioğlu, s. 162.

²⁹ Kramer, Marc, (2000), *Güçlü İletişim*, Çev. Burak Tezcan, İstanbul: Arıtan Yayınevi, s. 106-107; es-Sufi, s. 18.

ulaştırma çabasıdır. Doğru kimseler, bu çabalarının meyvelerini mutlaka görürler. Allah yolunda kendi kişiliğini geliştirmek isteyen kimse için sadakatten daha faydalı bir şey yoktur; sadakatin fazilet ve olumlu tesirleri sayılamayacak kadar çoktur. Yalan, görünürde geçici bir süre için insana bazı çıkarlar sağlasa da, doğruluğun faydası ebedîdir. Doğruluk kişinin yürüdüğü yolda, hedeflediği istikamette başarıya ulaşabilmesi için şarttır. Sûfiler, sadakat sayesinde amaçladıkları şeye mutlaka kavuşurlar; onları hiçbir şey amaçlarına ulaşmaktan engelleyemez. Sıdk, müminin Yüce Allah'a ulaşabilmesi için gerekli olan sıfatların başında gelir. Mümin, sıdk sayesinde kişisel olgunluğa kavuşur. Dürüst insan kişisel bütünlük içerisinde olur.³⁰

Doğruluk insanlığın bekası için önemli olan unsurlardan birisidir. Her iş doğrulukla tamamlanır, onun sayesinde düzene girer. Onun tamamen ortadan kalktığını düşünecek olsak, dünyanın düzenini sağlamak imkânsız olurdu. Doğruluk ve dürüstlük, hem bireyler hem de toplum hayatı açısından çok önemlidir. İnsanlığın ilerlemesinin, yükselmesinin yolu doğruluktan geçer. Doğruluk karakterine sahip fertlerin oluşturduğu toplumda uyum ve huzur vardır. Bu karakterden yoksun olan toplumlarda ise, kardeşlik ve huzurun devamı mümkün olmaz. Toplamların huzuru, hem yönetim erkini elinde bulunduranların hem de yönetilen bireylerin doğruluk niteliğine sahip olmasıyla mümkündür. Toplumun düzeni, sosyal kurumların sağlıklı işleyişi ancak doğruluk sayesinde gerçekleşebilir. Aksi takdirde, yalanlarıyla birbirlerini aldatan, niyet / söz ve davranışları birbiriyle çelişen bireylerden oluşan bir toplumla karşı karşıya kalınacaktır.³¹

E. Doğruluk Eğitimi

Doğruyu benimseme eğilimi insanın doğasında vardır. Bunu olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen şeylerin başında insanın yetiştirme koşulları gelir.

Doğruluk erdemini elde edebilmek ve benlikte iyice yerleştirebilmek için büyük çaba göstermeye ihtiyaç vardır. Çocuğun dinî eğitiminin temel amaçlarından birisi, ona doğruluk alışkanlığının kazandırılmasıdır. İslâm doğruluk erdeminin erken yaşlarda insanların ruhlarına yerleştirilmesini tavsiye eder.

³⁰ Kınalızâde, Ali Efendi, (tsz.), *Ahlâk-i Alâ'î*, Haz. Hüseyin Algül, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, s. 111; Kübra, Necmüddin, (1996), *Tasavvufî Hayat*, Haz. Mustafa Kara, İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 158; Eraydın, Selçuk, (1984), *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Marifet Yayınları, s. 77; Kara, Ali, (2007), *Ayet ve Hadisler Işığında Stresin Manevî Reçetesi*, İstanbul: Özgü Yayınları, s. 125; Şirin, Turgay, (2005), *Kişisel Gelişim Medeniyeti*, İstanbul: Armoni Yayıncılık, s. 174; Ankaravî, s. 336; Turgut, s. 83, 85; Sert, s. 201.

³¹ Demirci, Muhsin, (2005), *Kur'an'da Toplumsal Düzen*, İstanbul: Ensar Neşriyat, s. 348; Dikmen, Mehmet, (2002), *Huzurlu Yaşamak İçin Yüz Altın Kural*, İstanbul: Sevgi Yayınları, s. 95; el-İsfehânî, *İslâm'ın Ahlâk İlkeleri*, s. 226; Kuşeyrî, s. 292; Muhammed Said, s. 77.

Çocukların doğruluğa alıştırılmasını önerir. Bu tavsiyenin uygulamalarını biz-zat Hz. Peygamberin yaşantısında gözlemleriz.³² O, anne babaların çocuklarını nasıl doğruluğa alıştıracaklarını, yalandan nasıl uzak tutacaklarını göstermiştir. O, her zaman doğruluk içerisinde yaşamış, insanlara da bu yolu tavsiye etmiştir. Her fırsatta doğruluk ve dürüstlüğü insan hayatı için vazgeçilmez olduğunu vurgulamış, ne pahasına olursa olsun doğruluğa bağlı kalmayı emretmiştir.³³ Doğru insanlardan oluşan bir topluluk meydana getirmek onun en büyük hedefi olmuştur. Hz. Peygamber, neşeli ve üzüntülü anlarda, dostlarıyla ya da düşmanlarıyla yaptığı görüşmelerde, bolluk ve darlık günlerinde konuşmuş, fakat bunların hiçbirisinde gerçeğe ve doğruya bağlılıktan ayrılmamıştır. Doğruluk onun hayatının her safhasında görülebilen bir özelliktir. Herkesten önce kendisi doğruluk örneği olmuştur. Bu yüzden, yetişmekte olan nesle Peygamberin doğruluk karakterini model olarak belletmek, çocuklara doğruluğun iyiliğini, şeref ve üstünlüğünü, hayattaki değerini belletmek; çocukluktan itibaren, nefsi doğru söylemeye alıştırmak lazımdır.³⁴

Doğruluk ve dürüstlük yönünden insanları eğitirken ilk aşamada uygun bir dille uyarıda bulunulabilir; yapıcı bir yaklaşımla öğüt verilebilir. Kimi zaman doğru davranışlar yapılarak, başkalarına örnek olunabilir, insanların bundan ders almaları sağlanabilir. Çocuğun yapmış olduğu doğru davranışlar teş-

³² Abdullah İbn Âmir başından geçen bir olayı şöyle anlatır: Hz. Peygamberin evimizde olduğu bir gün annem beni yanına çağırdı ve “Gel sana bir şeyler vereyim.” dedi. Hz. Peygamber, “Ona ne vermek istedin?” diye soruca, annem, “Ona hurma vermek istedim.” cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, “Eğer sen ona bir şey vermeseydin bu sana bir yalanın günah olarak yazılmasına sebep olurdu.” buyurdu. (Ebû Davud, Edep, 88)

³³ Hz. Peygamber, kendisine nasihat etmesini isteyen bir kimseye şöyle demiştir: “Allah’a inandım de, sonra da dosdoğru ol!” (Müslim, İman, 13) Yine bir defasında doğruluğun âhiretteki kazanımlarına dikkat çekmiştir: “Size doğru olmanızı emrediyorum. Çünkü doğruluk iyi olmaya, iyilik de cennete götürür. İnsan doğrulukta sebat göstererek yaşarsa, sonuçta Allah katında “sıddık” diye yazılır. Sizi yalan söylemekten men ederim. Çünkü yalan kötülük işlemeye, kötülük de cehenneme götürür. İnsan yalan söyleye söyleye sonunda “yalancı” diye yazılır.” (Buhârî, Edeb, 69; Müslim, Birr, 102-105) Müminlere doğru olmalarını, başkalarını da doğruluğa yönlendirmelerini tavsiye etmiştir: “Doğru olunuz; doğruluğa yöneliniz.” (İbn Hanbel, IV/231)

³⁴ Süveyd, Muhammed Nûr, (1998), *Peygamberimizin Sünnetinde Çocuk Eğitimi*, Çev. Zekeriya Güler, Konya: Uysal Kitabevi, s. 182; Yalçın, Mikdat, (1981), *İman Ahlâkın Hayatı Değeri*, İstanbul: Hikmet Yayınları, s. 242; Akseki, A. Hamdi, (tsz.), *İslâm Dini*, Ankara: Nur Yayınları, s. 248; Kazancı, Ahmet Lütfi, (1992), *Peygamber Efendimizin Hitabeti*, İstanbul: Marifet Yayınları, s. 100; Özbek, Abdullah, (1995), *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Konya: Esra Yayınları, s. 31; Demirci, Muhsin, (2008), *Kur'an'ın Ana Konuları*, İstanbul: M.Ü.İ.F.V. Yayınları, s. 277; Sarıçam, İbrahim, (2003), *H. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 265; Gülçür, Musa Kazım, (2001), *Çocuğun Din Eğitimi*, İstanbul: Feza Gazetecilik, s. 84; Gazali, s. 52-53; Akseki, *Ahlâk Dersleri*, s. 173; Yazgan, s. 90.

vik edilebilir. Kolektif bir değer olan doğruluğun yaşanması sayesinde, yaşananlar başkalarına örnek olabilecek keyfiyette sinerjik işlev görebilir. İnsanları doğruya yöneltmede bu yöntemlerin çare olmadığı durumlarda yerme, azarlama ya da geçici bir süreliğine ilişkiyi kesme gibi yaptırımlar uygulanabilir.³⁵

Ailede iyi ahlâk eğitimi almış kişinin kazanacağı niteliklerin başında dürüstlük gelir.³⁶ Bazı araştırmalar, çocukların en üstün tuttuğu, en çok önem verdiği erdemin dürüstlük olduğunu ortaya koymaktadır. İnsanın doğruluğa küçük yaşta alıştırılması, en uygun olanıdır. Çocuğun dürüstlük bakımından kesin ölçülere ulaşmasının on dört yaşlarında mümkün olabileceği ileri sürülmüştür.³⁷

Ahlâk eğitiminin temel amaçlarından birisi, doğruluk alışkanlığının kazandırılmasıdır. Çocukların yalan söylememeleri isteniyorsa, yetişkinlerin kesinlikle doğru sözlü davranmaları zorunludur. Yalan söylemenin ahlâkî kusur olduğunu öğreten, ama yalan konuştuğu çocuklar tarafından bilinen yetişkinler ahlâk açısından inandırıcılıklarını, çocuklar üzerindeki otoritelerini kaybederler.³⁸

Çocuk, doğruluğu, etrafını kuşatan çevreden öğrenir. Anne baba, çocuklarla devamlı birlikte bulunan kimseler olduğuna göre, öncelikle onlar bütün davranışlarında doğru olmalıdırlar. Çocuğun yetiştiği çevredeki herkes doğruluğu alışkanlık edinmeli, verdikleri sözleri yerine getirmelidirler. Doğruluktan ayrılmayan bir aile gurubu içerisinde yetişen çocuk, doğal olarak aynı özelliklerle benimsenecektir.³⁹

Çocukların, doğru söylemelerinin –özellikle zor itiraflarda bulunacakları zamanlarda- mükâfatının farkında olmalarını sağlamak gerekir. Bu gibi durumlarda, çocukları doğru söyledikleri için takdir etmek onlarda güven oluşturur,

³⁵ Nuh, Seyyid Muhammed, (1997), *Kur'an ve Sünnete Göre Müslümanın Şahsiyeti*, Çev. Harun Ünal, İstanbul: Ravza Yayınları, s. 49; Erdoğan, Latif, (2007), *İman Ahlâk Aksiyon*, İstanbul: Nesil Yayınları, s. 94; Aydın, Mehmet Zeki, (2007), "Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi", Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlâk, Editörler: Recep Kaymakcan, Mevlüt Uyanık, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, s. 660.

³⁶ Ağca, s. 128.

³⁷ Hökelekli, Hayati, (2005) "Çocukta Ahlak Gelişimi ve Eğitimi", Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlâk, Editörler: Recep Kaymakcan, Mevlüt Uyanık, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, s. 632; Erdem, Hüsameddin, (1996), *Sondevir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk*, Konya: Sebat Ofset Matbaacılık, s. 148.

³⁸ Russel, s. 113, 115; Gülçür, s. 85.

³⁹ Derviş, Havle Abdulkadir, en-Nasır, Muhammed Hamid, (1997), *Ailede ve Anaokulunda Çocuk Terbiyesi*, Çev. Mustafa Özcan, Konya: Uysal Kitabevi, s. 276-277.

onları sağlıklı bir pişmanlığa götürür. Aynı zamanda çocukların gelecekte de dürüstlük karakterine sahip olmalarını sağlar.⁴⁰

Çocuk eğitiminde önemli olan, çocuğun her zaman doğruyu yapıp yapmadığından ziyade, doğru ve yanlış hakkında ne hissettiğidir. Çocuğun doğru ahlâkî değerlere sahip olacak şekilde yetiştirilmesini değerlendirirken, sadece davranışlarını değerlendirmekle yetinilmemelidir. Onun kendi davranışları hakkında neler hissettiğini de öğrenmek gerekir.⁴¹

Her insanın “dilini” belli bir eğitimden geçirmesine ihtiyaç vardır. İnsan, doğru yanlış her şeyi diliyle ifade eder, dili aracılığıyla çevresindeki insanlarla ilişki kurar. Bu yüzden dilini eğitmesi gerekir. İnsanın doğru olabilmeyi ve kalabilmeyi sürdürebilmesi için doğru insanlarla dostluk ve arkadaşlık kurmasında yarar vardır.⁴²

Tasavvuf yoluna girip kişiliğini geliştirmeyi hedefleyenler, söz ve davranışlarında sadakati önde tutmayı alışkanlık haline getirmenin ve bu hali sürekli kılmanın çabasını verirler. Sıdk, tasavvuftaki gelişim mertebelerinin de kaynağı olan bir derecedir. Sıdk mertebesini sağlıklı bir şekilde geçemeyen sâlik / öğrenci amaçlanan gelişim hedeflerine ulaşamaz.⁴³

Görüldüğü gibi, ahlâk eğitimini esas alan tasavvuf sistemlerinin, ilk olarak insanlara kazandırmak istediği erdemlerin başında sadâkat gelmektedir. Tasavvufta, insanın, sadâkati bir karakter haline getirmesi, onun kişiliğinin gelişmişliğinin bir göstergesi kabul edilir.

II. “Sıdk” Kelimesinin Anlam Çerçevesi

Arapça’da, “sıdk” “kizb”in zıddı anlamına gelir. Sıdkın aslı geçmişe ya da geleceğe ilişkin olan yahut bir vaatte bulunulan sözdeki doğruluktur. Sıdk, verilen haberin, hakkında haber verilen şeye ve o konuda haber veren kişinin inancına uygun olmasıdır. Eğer bu şart gerçekleşmezse tam sıdktan söz edilemez. “Sadekahu’l-hadîs” ona doğruyu haber verdi, “sadektu’l-kavm” onlara doğruyu söyledim, “raculun sadûkun” doğrulukta çok ileri giden kişi, “sadeka fi’l-kıtâl” savaşın gereklerini yerine getiren, hakkıyla savaşan kimse demektir. Sıddîk, doğrulukta ileri giden, asla yalan söylemeyen, doğruluğu alışkanlık

⁴⁰ Hellman, Louis Thomas, (tsz.), *Gençlerle İletişim*, İstanbul: Ekinoks Yayınları, s. 142.

⁴¹ Orvvın, George H., (1997), *Ergenlik*, Çev. Ayşe Güran, Ankara: Hekimler Yayın Birliği, s. 64.

⁴² Komisyon, (2002), *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi Öğretim Kılavuzu: 4*, İstanbul: M.E.B., s. 52; Öcal, s. 445.

⁴³ Cebecioğlu, Ethem, (1997), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara: Rehber Yayınları, s. 639; Ateş, Süleyman, (tsz.), *İslâm Tasavvufu*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, s. 242.

edindiği için yalana tevessül etmeyen, her zaman / devamlı tasdik eden, sözünü itikadıyla ve davranışıyla doğrulayan kimsedir.⁴⁴

Sadâkat ve musâdaka, dostluk yapmak manasına gelir. Sadâkat, sevgi ve dostluktaki doğru inançtır ve insanlara özgü bir durumdur. "Sadîk", dostluk yapan kimsedir. "Masdak", ciddiyet, sağlamlık, dayanıklılık demektir. "Misdâku'l-emr" bir işin hakikati anlamına gelir. Düzgün, eğrilik bulunmayan mızrak için "rumhun sadkun" ifadesi kullanılır. "Sadj" kelimesi, cesaret, sebat, dayanıklılık; hatta insanın övülen bütün nitelikleri; her şeydeki olgunluk anlamlarını ihtiva eder.⁴⁵ Doğruluğun, sadakatin kazanımlarından birisi, insanlar arasında sevgi, dostluk ve yakınlık bağlarının kurulmasına vesile olmasıdır. Sadakat kelimesindeki "dostluk yapmak" anlamı bu çıkarımı desteklemektedir. İnsanın her koşulda doğruluk ortaya koyabilmesi için, cesaret, ciddiyet, sabır ve dayanıklılık göstermeye ihtiyacı vardır. "Masdak" ve "sadj" kelimelerinin anlamları, sadakat / doğruluk ile cesaret, ciddiyet, sabır arasındaki bağı ortaya koymaktadır. Yine, "masdak" ve "sadj" kelimelerinin anlamlarından hareketle, doğruluğun insanlara cesaret, ciddiyet, sabır ve dayanıklılık gibi temel karakterleri kazandırdığını söyleyebiliriz. Sadakat, insanın kişiliğini olgunlaştırır, neredeyse bütün ahlâkî olgunlukların temelini teşkil eder. Bu anlamların "sadj" kelimesinin bünyesinde olduğunu açıkça görüyoruz.

"Sadaka", farz olarak infak edilen, kişinin Allah rızası için, O'nun yakınlığını kazanmak niyetiyle muhtaçlara verdiği mal / şeydir. Aslında sadaka, kişinin tatavvu olarak yani farz olanın dışında sevap maksadıyla verdiği şeydir. "Sadâk", evlilikte kadına verilen mehir / mihirdir.⁴⁶ Mümin nasıl, Allah'ın yakınlığını kazanmak amacıyla sadaka verirse, yine aynı amaçlarla sadakat gösterir. Farz olan zekâtın yanında, gönülden gelerek yapılan yardıma da sadaka adı verilir. Aynı şekilde her konuda Allah'a ve insanlara sadakat gösteren mümin, bunu kendi irade ve isteğiyle gerçekleştirir. Sadak yani mehir, evli eşler arasındaki ilişkinin somut sembollerinden birisidir. Sadakat da, insanın Allah ile ve insanlarla olan ilişkilerinde olumlu, yakınlaştırmacı bağlar kurar.

⁴⁴ el-İsfehânî, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn İbn Muhammed er-Râgıb, (tsz.), *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, s. 277; İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Mükrem, (1997), *Lisânu'l-Arab*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, X/193-197; el-Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed İbn Yakûb, (tsz.), *Besâiru Zevî't-Temyîz*, Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmî, III/396-397; el-Halebî, Ahmed İbn Yusuf es-Semîn, (1993), *Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz*, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, II/376-379.

⁴⁵ el-İsfehânî, s. 278; İbn Manzûr, X/193-197; el-Halebî, II/378.

⁴⁶ el-İsfehânî, s. 278; İbn Manzûr, X/193-197; el-Fîrûzâbâdî, III/408; el-Halebî, II/378-379.

Sıdk kelimesi bir gurup âyette insanların söz, inanç ve davranışlarına ilişkin doğruluk ve samimiyet tarzındaki karakterlerini ifade eder.⁴⁷ Bazı âyetlerde ise Yüce Allah bu sıfatı Kendi'ne nispet eder.⁴⁸ Bazı âyetlerde de sıdk kelimesi, "in kuntum sâdıkîn" ve "in kunte mine's-sâdıkîn" şeklindeki ifade kalıplarıyla kullanılır. Bu tür ifade kalıplarının kullanıldığı âyetlerde iddia sahiplerinden "eğer doğru kimse isen" veya "eğer doğru kimselerden isen" denilerek iddialarını doğrulamaları istenir.⁴⁹

Yine bazı âyetlerde sıdk kelimesi, "kadem", "lisân", "müdhal", "mührac", "mak'ad" ve "mübevve" kelimeleriyle birleşerek çeşitli manalara gelir. "Kademe sıdkın"⁵⁰ ifadesi, sâlih ameller, geçmişte ihlâs ile yapılan itaat ve iyi davranışlar, doğruluk sevabı, yüksek makam, sıdk makamı gibi manalarda tefsir edilmiştir. Âyetin siyakından hareketle, "kademe sıdkın"ın Hz. Muhammed'in Allah katındaki yakınlığı, şefaât makamı ya da ona vaat edilen Makâm-ı Mahmûd olduğu da belirtilmiştir.⁵¹ "Mübevve sıdkın"⁵² ifadesi, iyi, hoşagiden, övülen yer manasında olup bununla Mısır, Şam ya da Filistin / Beytül-Makdis kastedilmiştir.⁵³

"Müd hale sıdkın" ve "mührace sıdkın"⁵⁴ ifadelerine gelince, bunların anlamları üzerinde farklı yaklaşımlar ortaya konmuştur. Bunlardan bazıları şunlardır: Hicret sırasında Medine'ye giriş, Mekke'den çıkış, güvenli bölgeye girmek, müşriklerin arasından çıkmak, sıdk ile ölmek, kıyâmet günü sıdk ile dirilmek, Allah'ın emrettiklerine girmek, nehyettiklerinden çıkmak, sıdk ile İslâm'a girmek, sıdk ile dünyadan çıkmak, izzetle girmek, zaferle çıkmak.

⁴⁷ Âl-i İmrân, 3/17; Nisâ, 4/69; Mâide, 5/75, 119; Tevbe, 9/119; Yusuf, 12/17, 27, 46, 51, 82; Hicr, 15/64; Meryem, 19/54, 41; Nûr, 24/6, 9; Neml, 27/49; Ahzâb, 33/8, 24, 35; Hucurât, 49/15; Hadîd, 57/19; Haşr, 59/8.

⁴⁸ "Allah -ki O'ndan başka tanrı yoktur- sizi, vukuunda asla şüphe olmayan kıyâmet gününde bir araya toplayacaktır. Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir." "İnanıp iyi işler yapanları da altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacağız, orada ebedî kalacaklardır. Bu, Allah'ın gerçek vadidir. Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?" (Nisâ, 4/87, 122; En'âm, 6/146)

⁴⁹ Bkz., Abdalbâkî, Muhammed Fuad, (tsz.), *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Tahran: İntişârât İslâmî, s. 514-515.

⁵⁰ Yunus, 10/2.

⁵¹ el-Mâverîdî, Ebu'l-Hasen Ali İbn Muhammed İbn Habîb, (tsz.), *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, II/421-422; eş-Şevkânî, Muhammed İbn Ali İbn Muhammed, (1995), *Fethu'l-Kadîr*, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, II/523-524; Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, (tsz.), *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Eser Neşriyat, IV/2666.

⁵² Yunus, 10/93.

⁵³ ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Muhammed İbn Ömer, (1995), *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, II/356; el-Mâverîdî, II/449; eş-Şevkânî, II/586.

⁵⁴ İsrâ, 17/80.

Âyetin dua anlamında olduğu, burada sayılanları da içine alabilecek genel bir manaya sahip bulunduğu da söylenmiştir. Sıdk burada iyilik ve güzel sonuç anlamındadır.⁵⁵ "Lisâne sıdkın"⁵⁶ ifadesi, övgü, iyilikle anılma manasına gelir.⁵⁷ "Mak'ade sıdkın"⁵⁸ ifadesi, razı olunacak, hoş geden bir yer / konum, gerçeğin ve iyinin konuşulduğu, boş ve günah şeylerden uzak durulan ortam anlamındadır.⁵⁹

III. Kur'an'da Sadâkat

Sıdk, Kur'an'da doğrulukla ilgili ahlâkî vasıfları kendisinde toplayan geniş anlamlı bir niteliktir. Hem Allah'ın hem de kulların vasfı olarak zikredilir. Özellikle de peygamberleri ve müminleri niteleyen bir sıfat olarak kullanılır. Sıdk / doğru olmak, Kur'an'da temel ahlâkî ilkelerden, övülmüş tutum ve davranışlardan biri olarak takdim edilir.⁶⁰

Kur'an'da sıdk gibi ahlâkî nitelikler imanın semantik alanına girerler. Doğruluk, Kur'an'a birinci dereceden muhatap olan Müslümanların en temel vasfıdır. Doğruluğu ve onun faziletini konu edinen birçok âyet, insanın / Müslümanın her hususta doğruluğu şiar edinmesini, doğrularla beraber bulunmasını, hem sözünün hem de davranışlarının birlikte doğru olmasını tavsiye eder.⁶¹

⁵⁵ el-Mâverdi, III/266-267; eş-Şevkânî, III/314.

⁵⁶ Meryem, 19/50.

⁵⁷ ez-Zemahşerî, III/21; el-Mâverdi, III/375; eş-Şevkânî, III/418.

⁵⁸ Kamer, 54/55.

⁵⁹ ed-Dimeşkî, İzzuddîn Abdülazîz İbn Abdisselâm, (1996), *Tefsîru'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru İbn Hazm, III/260; el-Beyzâvî, el-Kâdi Nâsiruddîn, (1988), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, II/450; el-Bursevî, İsmâil Hakkı, (1389 h.), *Tefsîru Rûhu'l-Beyân*, İstanbul: Mektebetü Eser, IX/285.

⁶⁰ Aydın, Ömer, (2007), *Kur'an-ı Kerim'de İman-Ahlâk İlişkisi*, İstanbul: İşaret Yayınları, s. 168; Çalışkan, İsmail, (2002), *Kur'an'da Din Kavramı*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, s. 208-209; Aydın, Mustafa, (2007), "İslâm Bağlamında Ahlak", Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlak, Editörler: Recep Kaymakcan, Mevlüt Uyanık, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, s. 85.

⁶¹ Zeydan, Abdülkerim, (1977), *İslam Davetçilerine*, Çev. Nezir Demircan, Ankara: İkbâl Yayınları, s. 395; Özdeş, Talip, (2006), "Ahlâk-Vahiy İlişkisi ve Kur'an'da İman-Ahlâk-Amel Bütünlüğü" *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X/2, 13; Taşpınar, Halil, "Din Görevlilerinin İşlevsel Açından İletişim Metotları", *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt: 44, 1, 60; Altıntaş, s. 210.

A. Müslümanın Bir Kişilik Özelliği Olarak Sadâkat

Yüce Allah, Kendi'sine gerçek manada iman eden müminlere "sıddîklik", "şehitlik" gibi çeşitli dereceler verir. Her biri Allah katında üstün dereceler olan bu makamların, âhiretteki karşılığı da aynı şekilde yüksek olacaktır. Allah katında doğruluk / sıddîklik onuruyla şereflenmek, inanan bir insan için ulaşılabilir en yüce gayedir. Böyle bir gayeye ulaşma arzusu, kişiyi sadık olma ve sadık kalma konusunda motive edecektir. Sadakatin ödülünün âhirette insanın karşısına çıkacak olması, doğruluğun faydasının ebediliğinin bir göstergesidir:

*"Allah'a ve elçilerine inananlar yok mu, işte Rab'leri yanında onlar, sıddîkler (çok doğru olanlar) ve şehitlerdir. Onların mükâfatları ve nurları vardır. İnkâr edenler ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar da cehennem halkıdır."*⁶²

Sıddîk, sadâkati çok olan kimsenin sıfatıdır; bu kimse Allah'a ve Elçisine iman konusunda derin bir sadâkate sahiptir. Allah'a ve elçisine iman edenler, O'nun katında sıddîk, şehit gibi çeşitli derecelere sahip olurlar. Bu kimseler, peygamberin getirdiği ilâhî değerleri tasdik konusunda öne geçen, Allah'ın vahdâniyetini ikrar eden, O'nun yolunda mücadelede / savaşta şehit düşen, kimselerdir. Hem şehitlere hem de sıddîklere cennette Allah tarafından yaptıklarının mükâfatı bol bol verilecektir. Ayette "şühedâ" kelimesi mübtedâ kabul edildiğinde, şehitlerin mükâfatları verilecek manası çıkar.⁶³

Âyette sıddîk şeklinde mübâlağa kalıbının kullanılmış olması, tasviri yapılan kişilerin, açıkladıkları gerçeklere öncelikle kendilerinin inandıklarını gösterir. Kendi sözünün aksine davranan kimseye sıddîk denilmez. Sıddîk, vefâkâr, samimi, dürüst, doğruluktan ayrılmayan, vicdanının sesini dinleyen, kabul ettiği düşüncüyü içtenlikle benimseyen, ona gerçekten inandığını davranışlarıyla ispatlayan kimsedir.⁶⁴

Yüce Allah, "Onlar ne güzel arkadaşlardır." buyurarak, sadık kimselerle dostluk, yakınlık kurmayı, onlarla iletişim ve etkileşim içerisinde olmayı tavsiye etmiştir. Sadık kimselerle birlikte aynı ortak tecrübeleri yaşamayı, sadık kalma konusunda birbiriyle dayanışma içerisinde olmayı öğütlemiştir. Sadık olmanın ve sadıklarla birlikte olmanın koşulu Allah'a ve peygamberine itaat

⁶² Hadîd, 57/19.

⁶³ er-Râzî, Fahreddîn, (1997), *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, X/462; en-Nesefî, Abdullah İbn Ahmed, (1996), *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Beyrut: Dâru'n-Nefâis, IV/334; el-Merâğî, Ahmed Mustafâ, (1998), *Tefsîru'l-Merâğî*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, IX/434; el-Cezâirî, Ebû Bekr Câbir, (1995), *Eyseru't-Tefâsîr*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, V/271; Yazır, VII/4747.

⁶⁴ el-Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, (1989), *Tefhîmu'l-Kur'ân*, Çev. Muhammed Han Kayani ve diğerleri, İstanbul: İnsan Yayınları, VI/123.

etmekten geçmektedir. Doğrunun / "sıdk"ın ölçüsü, sınırları Allah ve peygamberi tarafından belirlenmiştir. Allah'ın ve peygamberinin belirlediği doğruları doğru kabul eden, bu doğrulara göre düşünen, inanan ve yaşayan kimse, sadık / sıddik olarak isimlendirilmiştir:⁶⁵

*"Kim Allah'a ve elçisine itaat ederse işte onlar, Allah'ın nimet verdiği peygamberler, sıddıklar, şehitler ve sâlihlerle beraberdir. Onlar ne güzel arkadaşlardır."*⁶⁶

Âyetten anlaşıldığına göre, her devirde peygamberler ve onlarla birlikte iyi özelliklere sahip insanlar vardır. Bu iyi insanlar, nebiler, sıddıklar, şehitler ve sâlihler olmak üzere dört gurupta toplanırlar. Allah'a, peygambere itaat eden, buyurdıkları emir ve yasaklara uyan kimseler, nebiler, sıddıklar, şehitler ve sâlihlerle beraberdirler. Her zaman onlara yakın ve onların iltifatlarına mazhar olurlar. Burada özellikleri sayılan kimseler, edinilebilecek en iyi arkadaşlardır. Onlarla arkadaş olabilmek imrenilebilecek bir durumdur. Dünyada bu özelliklere sahip kimselerle arkadaşlık edenler, ahirette de onlarla beraber olacaklardır.

Sıddik, sıdk konusunda mübâlâğa eden, çok ileri giden kimsedir. Sıdk'ın dış yansıması davranışlarda kendini gösterirken, bâtinî tarafı kalpte etkili olur. Âyette sözü edilen sıddıklar, çok doğru söyleyen, hareketlerinde doğru olan, söyledikleriyle fiilleri uyum sağlayan, sözlerinde ve özlerinde, inançlarında tam bir sadakat gösteren, peygamberin getirdiği dinî değerlerin bütününe hak olarak bilen, kuşku duymadan benimseyen / tasdik eden ve gereklerini yerine getiren insanlardır. Hz. Peygamberi herkesten önce tasdik eden Hz. Ebûbekir⁶⁷ gibi, ashâbının seçkinlerine de bu isim verilmiştir. Bu kişilik özelliğini taşıyanlar, doğru ve adil olan, her zaman gerçeğe bağlı kalan ve onu koruyan, samimiyetle hakkın ve adaletin yanında yer alan, haksızlıklara karşı çıkmada gevşeklik göstermeyen kimselerdir. Onlar iyi niyetli ve bencillikten uzak oldukları için herkes kendilerinden adalet ve eşitlik bekler.⁶⁸

⁶⁵ Gerçek bir mümin Allah'tan gelen bilginin doğruluğuna kesin olarak inanır: *"Firaoun ailesinden imanını gizleyen mümin bir adam şöyle dedi: "Rabbim Allah'tır dediği için bir adamı öldürüyor musunuz?" Oysa o size Rabbinizden kanıtlar getirmiştir. Eğer yalancı olursa yalanı kendi zararındır. Eğer doğru söylüyorsa, size vaat ettiklerinin bir kısmı başınıza gelir. Şüphesiz Allah aşırı giden, yalancı kimseyi doğru yola iletmez."* (Gâfir, 40/28)

⁶⁶ Nisâ, 4/69.

⁶⁷ "Sıddik", tasavvuf literatüründe Hz. Ebûbekir'in bulunduğu mertebe olarak gösterilir. Hz. Ebûbekir'in kişiliğinde "sıdk"ı çeşitli görüntü ve manalarıyla sonsuz boyutlarda görmek mümkündür. (Uludağ, s. 468; Nurbaki, s 135)

⁶⁸ el-Kurtûbî, Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed, (1993), *el-Câmiu li Ahkâmî'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, V/176; el-Kâsimî, Muhammed Cemâluddîn, (1994), *Tefsîru'l-Kâsimî*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, II/386; es-Sa'dî, Abdurrahman İbn Nâsır, (1996), *Tefsîru'l-Kerîmî'r-Rahmân fî Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, s. 150; el-

Sıddîklik, peygamberlikten sonra gelen bir mertebe olarak tarif edilmekle birlikte, gerek peygamberlerin gerekse onlara uyan çok doğru insanların ortak özellikleri olarak görülebilir.⁶⁹

İnsan, iman ikrarındaki sadakatini ancak eylemleriyle ortaya koyabilir. İnanılan değerler uğrunda gösterilen fedakârlık, hem sözdeki hem de kalpteki sadakatin göstergesidir. Aslında bir konuda gösterilen sadakat, sözde, düşüncede, niyette ve davranışta gösterilen sadakatin bir bütünüdür. Bu yönüyle sadakatin bütün unsur ve görüntüleri birbirinden ayrılmayacak tarzda bütünlük arzederler. Nitekim Yüce Allah, iman konusundaki sadakatin ameller şeklinde tezahür etmesi halinde, bu sadakatin bir değer taşıdığına vurgu yapar:

*“Müminler onlardır ki, Allah’a ve Resûlüne inandılar, sonra şüphe etmediler; Allah yolunda mallarıyla canlarıyla savaştılar. İşte iman sözlerinde doğru olanlar onlardır.”*⁷⁰

Müminler Allah’a ve Elçisine –dilleriyle itirafta bulunarak, kalpleriyle sağlam bir şekilde inanarak- iman etmişlerdir. Bu konuda asla işkillenmemişler, şüpheye düşmemişlerdir. Onlar mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda fedakârlık gösterirler, malî ve bedenî ibadetleri yerine getirirler, her türlü zahmet ve sıkıntıya göğüs gererler. İşte bunlar, iman iddiasında sâdık, yaptıkları ikrara kalpleriyle ve fiilleriyle bağlılık gösteren samimi Müslümanlardır. Sadece “inandık” deyip fiilen Allah’ın ve Elçisinin buyruklarına uymayanlar, Allah yolunda fedakârlıktan kaçanlar sözlerinde sâdık değillerdir.⁷¹

Müminin imanını olgunlaştıran temel unsurlardan birisi dürüstlüktür. Kişinin özünde, sözünde, eylemlerinde istikâmet üzere olması, onun imanına olgunluk sağlar.

Mekke’den Medine’ye hicret ederek Medineli Müslümanlarla orada ilk İslâm toplumunu teşkil eden Muhâcirler, Yüce Allah tarafından “sâdık” sıfatıyla isimlendirilmişlerdir. Onların bu sıfatı almaya hak kazanmalarının sebebi, imanlarını yaşama ve yaşatma konusunda bütün güç ve imkânlarını son noktasına kadar kullanmış olmalarıdır. Muhâcirler, bir insanın gösterebileceği normal fedakârlık sınırlarını aşmışlar, buna bağlı olarak sadakatte de çok ileri gitmişlerdir:

Mevdudî, I/307; Bilmen, Ömer Nasuhi, (1985), *Kur’anı Kerim’in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, II/622; Ateş, Süleyman, (1991), *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, II/319.

⁶⁹ Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, II/319.

⁷⁰ Hucurât, 49/15.

⁷¹ en-Nesefî, IV/254-255; el-Beyzâvî, II/418-419; el-Kâsimî, VI/311; Yazır, VI/4484-4485; Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, VIII/535.

*"O mallar, şu göçmen fakirlere aittir ki, onlar yurtlarından ve mallarından sürülüp çıkarılmışlardır; Allah'ın lütuf ve rızasını ararlar; Allah ve elçisine canlarıyla mallarıyla yardım ederler. İşte doğru olanlar olanlardır."*⁷²

Yurtlarından sürülen ve üzerinde yaşadıkları mülklerinden uzaklaştırılan, başka yerlere gitmek zorunda bırakılan, din uğrunda bütün maddî varlıklarını terk eden, birlikte yaşamakta olduğu kavmiyle ters düşen, Allah'ın rızasını ve sevabını arayan, O'ndan dünyada ve âhirette iyilik isteyen, O'nun ve elçisinin davasına yardım eden, gayesi İslâm'a hizmet olan Muhâcirler sözlerinde duran, sadâkatta ileri giden kimselerdir. Onların sözlerini fiilleriyle, tutum ve davranışlarıyla doğrulamaları, imanlarının gereği olan samimi davranışları ortaya koymaları, ne kadar sadık kimseler olduklarını gösterir. Zira kalpteki kesin imanın yansımaları insanın davranışlarında kendini belli eder.⁷³

İnsanı sadık olmaya sevk eden güçlü motivasyona ihtiyaç vardır. Bilhas- sa Allah'a ve O'nun koyduğu değerlere sadık kalabilmek, ciddi bir sabır ve fedakârlığı gerektirir. Eğer kişi, her an Allah'ın kendisini görmekte olduğu bilinciyle hareket eder, sadakatinin O'nun tarafından değerlendirileceğini hesap ederse, sadık olmayı anlamlı bulur ve sadık kalmaya kolay motive olur. Allah'a sadık kalan kişi, sadakati kimse tarafından takdir edilmese bile, Allah tarafından takdir edileceğine inanır. Bu nedenle de sonuna kadar sadık kalmaya gayret eder:

*"Sabredenleri, doğru olanları, huzurunda gönülden boyun büküp divan duranları, Allah için mal harcayanları ve seherlerde istiğfâr edenleri Allah görmektedir."*⁷⁴

Yüce Allah bu âyette "muttakîler" olarak nitelediği kimselerin fazilet, şeref ve üstünlük belirten belli başlı karakterlerini açıklar. Burada sayılan özellikler, erdemli bir müminin en belirgin karakterlerini, dinî, bireysel ve toplumsal niteliklerinin en iyi yanlarını ihtiva eder. Nitekim İslâm dini insanları bu vasıflarla ahlâklanmaya çağırır. Mutlakîlerin önemli kişilik özelliklerinden birisi, özünde ve sözünde doğru olmaları, doğru kimselerle birlikte doğruları savunmalarıdır. Onların sadâkatleri, sözlerinde, fiillerinde, niyetlerinde ve davranışlarında kendini gösterir. Her zaman doğruyu söylerler, doğru hükmü uygularlar, doğruyu bulma azim ve niyeti taşırlar. İman etmeleri için kendilerine bildirilen şeyler konusunda ve onların gereklerini yerine getirmeye katlanma

⁷² Haşr, 59/8.

⁷³ eş-Şevkânî, V/248; İbn Kesîr, İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail, (1997), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, IV/360; el-Kâsimî, VII/65; ez-Zuhaylî, Vehbe, (1991), *et-Tefsîru'l-Mûmîn*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, XXVII/83; Esed, Muhammed, (1997), *Kur'an Mesajı*, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul: İşaret Yayınları, s. 1130; Bilmen, VIII/3674.

⁷⁴ Âl-i İmrân, 3/17.

noktasında sadâkatten ayrılmazlar. Sıdk, ahlâkî olgunluğun en ileri noktasıdır.

75

Yüce Allah aşağıda ele alacağımız âyette mümin olmayla sâdık olmayı aynı manada görmüştür. Aynı şekilde sözünde sâdık kalmamayı da münâfıklıkla eşdeğer saymıştır. İnsanın belli bir değerler manzumesini benimsemesi içselleştirmesi, onun gereklerini yerine getirirken kişiyi nefsiyle mücadeleye zorlar. Yine her değerler manzumesinin dünyada karşıtları da vardır. Bu değerler manzumesini benimseyen ve onları yaşatmaya söz veren kimse karşıtların çeşitli boyutlardaki reaksiyonlarını da göğüslemek zorundadır. Dolayısıyla belli bir değerler manzumesine bağlılıkta verilen söz, onları yaşarken ve yaşatırken fedakârlıkta bulunmayı, sabır ve dayanıklılık göstermeyi gerektirir. İşte Yüce Allah samimi müminleri, ilâhî değerleri yaşama ve yaşatma konusunda gösterdikleri olağanüstü gayret, çaba ve fedakârlık dolayısıyla sâdıklar olarak nitelendirmiştir. Allah'a verdikleri sözde sadakat gösteremeyenlerin ise, münâfıklar olduğunu açıklamıştır:

*“Müminlerden öyle erkekler var ki, Allah'a verdikleri sözde durdular. Onlardan kimi adağını yerine getirdi, kimi de beklemektedir; sözlerini asla değiştirmediler. Allah doğruları doğruluklarıyla mükâfatlandırısın, ikiyüzlülere de dilerse azap etsin yahut tövbelerini kabul buyursun (diye insanlar Allah tarafından bu tür sinamalara tâbi tutulurlar). Şüphesiz Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”*⁷⁶

Burada, Allah'a ve Elçisine verdiği sözde duran, kimi şehit düşen, kimi de şehitlik makamına ulaşmak için mücadele eden ve o anı bekleyen müminlerin üstün karakteri anlatılır. Sadık olarak nitelenen bu müminler, dinin yücelmesi için verilen mücadelede, Allah'ın farz kıldığı savaşta, zorluk ve sıkıntıyla imtihan edildikleri anlarda, dinin kendilerini sorumlu tuttuğu şeyleri yerine getirmede iyi davranışları yapmada ve kötülerinden sakınmada sabır, sebat ve dayanıklılık göstermişlerdir. Sözlerinden dönen münâfıklar gibi olmamışlar, verdikleri sözün dışına çıkmamışlardır. Nitekim verdiği sözün gereğini yerine getiren kimse sadık olarak nitelenir.⁷⁷

⁷⁵ el-Mâverdî, I/378; İbn Kesîr, I/361; en-Nesefî, I/226; el-Merâğî, I/469; Derveze, İzzet, (1998), *et-Tefsîru'l-Hadîs*, Çev. Mustafa Altınkaya ve diğerleri, İstanbul: Ekin Yayınları, V/401-402; Toptaş, Mahmut, (1993), *Kur'an-ı Kerim Şîfa Tefsiri*, İstanbul: Cantaş Yayınları, II/32.

⁷⁶ Ahzâb, 33/24.

⁷⁷ İbn Kesîr, III/485; el-Beyzâvî, II/243; el-Kâsimî, V/499; Hicâzî, Muhammed Mahmûd, (1991), *et-Tefsîru'l-Vâzih*, Beyrut: Dâru'l-Ceyl, III/85; ez-Zuhaylî, XXI/275; Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, VII/144.

Yüce Allah verdikleri sözde sadık olanları ödüllendirecektir. Allah'a verdikleri sözde sabrederek, verdikleri sözün gereğini yerine getirerek imanlarında sadakat gösterenlere yaptıklarının karşılığını verecektir.⁷⁸

Kur'an'ın öngördüğü kişilik insanın Allah'a, kendine ve diğer insanlara karşı sorumluluğunu içeren inanç ve ahlâk değerlerine dayanır. Yüce Allah, aşağıda ele alacağımız âyette bu inanç ve ahlâk değerlerine dayalı olarak teşekkül eden temel karakterleri bir arada zikretmiştir. Allah'ın burada zikretmiş olduğu karakterlerden birisi sâdık olmaktır. Bu karakter, bir müminin iman, ibadet, ahlâk gibi temel kişilik yapısını oluşturan diğer kişilik özellikleriyle bir arada ifade edilmiştir. Böylece sadakatin kişilik üzerindeki belirleyici rolüne, diğer kişilik özelliklerinin ortaya çıkmasında sadakatin, sadakatin ortaya çıkmasında da diğer kişilik özelliklerinin rolüne işaret edilmiştir. Âyette sayılan, ilâhî emirlere itaate devam, gönülden Allah'a saygı, sadaka verip oruç tutma, sabır gösterme, iffetli kalabilme gibi kişilik özellikleri ancak tam bir sadakat ve dürüstlük karakteri sayesinde edinilebilecek karakterlerdir:

*"Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, mümin erkekler ve mümin kadınlar, itaate devam eden erkekler ve itaate devam eden kadınlar, doğru erkekler ve doğru kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, gönülden Allah'a saygılı erkekler ve gönülden Allah'a saygılı kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve ırzlarını koruyan kadınlar, Allah'ı çok zikreden erkekler ve zikreden kadınlar, işte Allah bunlar için bağış ve büyük mükâfat hazırlamıştır."*⁷⁹

Yüce Allah, İslâm toplumunu oluşturan bireylerin özelliklerini otaya koyma bağlamında ayrıntılı açıklama yapar. Bu açıklamada sıralanan on kişilik özelliğinden birisi de "sadık" olmaktır. Sıdk, Müslüman toplumuna mensup bireylerin temel niteliklerinden birisidir. "Sâdık" ve "sâdıklar", sözünde ve işinde doğru olan, verdiği sözü tam olarak yerine getiren erkek ve kadınlardır. Sadık kişi, Allah'a inanır, iyi davranışlarda bulunur, böylece kendisini olgunlaştırır; ayrıca başkalarını da olgunlaştırmak için onlara iyiliği tavsiye eder, fakat öncelikle kendi tavsiyesine kendisi sadık kalır. Yüce Allah burada sayılan ahlâkî güzellikleri, seçkin karakterleri kişiliğinde toplayan kimselere, yaptıklarının karşılığı olarak büyük ödül hazırlamıştır. Beşer olmaları dolayısıyla işlemiş oldukları günahları da örtecek, onları bağışlayacaktır. Âyet, burada sayılan kişilik özelliklerini edinenlere yapılmış bir vaat ve müjdeleme niteliğindedir.⁸⁰

⁷⁸ İbn Kesîr, III/485; el-Kâsimî, V/499; ez-Zuhaylî, XXI/276.

⁷⁹ Ahzâb, 33/35.

⁸⁰ er-Râzî, IX/168-169; el-Endelûsî, Ebû Muhammed Abdulhak İbn Çâlib İbn Atıyye, (1993), *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, IV/385; es-Sa'dî, s.

Sadâkatin mutlaka ödüle lâyık bir karakter olarak tanıtılması, mükâfat yoluyla bu davranışa insanları yönlendirmek ve motive etmek içindir. Yine “sadakat” karakterine büyük ödül vaat edilmesi, bu karaktere sahip olabilenlerin ve sadık olabilmeyi başaranların Allah ve insanlar nazarında üstün, değerli kimseler olduğuna vurgu yapmak içindir.

B. Sadakatin Kolektif Olarak Yaşanması

Yüce Allah, “doğrularla beraber olun” buyurarak, sadakatin kolektif bir değer olduğuna işaret etmiştir. Doğruluğun birlikte yaşanmasının sinerjik bir işlev gördüğüne dikkat çekmiştir. Doğrularla iletişim ve etkileşim içerisinde bulunmanın insanı, doğruluğu karakter edinmeye yönelteceğine vurgu yapmıştır. Doğruluk eğitimi almanın en doğal yolunun doğrulardan meydana gelen bir topluluk oluşturmak ve böyle bir topluluğun içerisinde yer almak olduğunu göstermiştir. Doğruluğun yaşandığı ortamlarda gerçekleşen sosyal etkileşimin, doğruluğu karakter haline getirmiş nesiller yetiştirmenin en pratik yolu olduğunu ima etmiştir. Sosyal etkileşimin olduğu ortamda doğal olarak, model alma, özdeşleşme gibi öğrenme mekanizmaları devreye girecek, böylece doğruluk alışkanlığının kazanılması kolaylaşacaktır:

“Ey inananlar, Allah’a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun.”⁸¹

Âyet, “sıdk”ın büyük bir erdem ve olgunluk işareti olduğuna delâlet eder. Sâdık Allah’ın Kitab’ını tasdik eden, bu kitap doğrultusunda hareket eden, sözleri ve davranışlarıyla dosdoğru olan kimsedir. Doğruluğun ölçüsü Kur’an’dır. Sâdıklar, imanlarında, Allah’a ve peygamberine itaat edeceklerine dair verdikleri sözde sebat ve kararlılık gösteren, hak dinle ilgili niyet, söz ve fiillerinde, hatta her alanda doğru olan kimselerdir. Yüce Allah, müminlere sadıklarla beraber olmayı, onların gurubuna katılmayı, yollarına uymayı, dostluk ve arkadaşlıklarından ayrılmamayı tavsiye eder. Münâfıklardan sakınıp Hz. Muhammed ve ashâbı, Muhâcir ve Ensâr, Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Ali, önceleri Ehl-i Kitab’dan iken iman edenler, savaşlarda peygamberin yanında yer alanlar gibi sâdık olan insanlarla yakınlık kurmayı önerir. Onlar gibi, özü, sözü, işi doğru olmayı, bir anlamda onlara uymayı emreder.⁸²

Çevrenin insan davranışları üzerinde önemli bir etkisi vardır. İnsan beraber olduğu kimselerin huyundan kapar. İnsanın kendisini yalancılıktan koru-

612; Kutub, Seyyid, (1997), *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, Kahire: Dâru’ş-Şurûk, V/2862-2863; Yazır, VI/3894-3895.

⁸¹ Tevbe, 9/119.

⁸² ez-Zemahşerî, II/309-310; er-Râzî, VI/166-167; eş-Şevkânî, II/514; ez-Zuhaylî, XI/69; es-Sâbûnî, Muhammed Ali, (tsz.), *Safvetü’t-Tefâsîr*, Beyrut: Dâru’l-Fikr, I/567; Yazır, IV/2644; Toptaş, III/414-415.

yabilmesinin en iyi ve kestirme yolu sadık, dürüst, İslâm'ı yaşayan insanlarla beraber olmaktır.

Kur'an'ın öngördüğü sıdk niteliğine sahip olan bir insan, doğal olarak, bu karaktere sahip olmayan insanlara tahammül edemeyecek bir hassasiyet taşır. Sadakatin zıddı sayılabilecek karakter sahipleriyle dostluk kurmakta zorlanır. O ancak kendisi gibi sadık olanlara sempati ve ilgi gösterme eğilimi duyar. Bu nedenle Kur'an'ın "Doğrularla beraber olun." emrine uymak mümine sosyal ilişkilerinde rahatlık ve huzur sağlar.

İbn Mes'ûd, "*doğrularla beraber olun*" ifadesinden, Yüce Allah'ın yalanı yasakladığı anlamını çıkarmıştır. Bu âyeti delil göstererek, "İster ciddi isterse şaka tarzında olsun, yalan söylemek meşru değildir." demiştir.⁸³

C. Kur'an'da Sadakat Modelleri

Peygamberlerin her biri iman ve ahlâk konusunda ideal bir kişilik modelidir. Kur'an, insan kişiliğinin önemli unsurlarından birisi olan sadakat karakterini bazı peygamberlerin kişiliklerini örnek alarak öne çıkarmak suretiyle anlatmıştır. Kur'an'ın, kişiliğin sadakat boyutuna örnek olarak seçtiği peygamberler, Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. İdris, Hz. Yusuf ve bir peygamber annesi olan Hz. Meryem'dir.

Doğruluk, peygamberlerin en önemli özelliklerindendir; kelâm âlimlerinin peygamberlik sıfatı saydıkları bir karakterdir. Bu sıfatla nitelenen, ancak peygamber olmayan kimseler ise, peygamberlikten sonra gelen makamda yer alırlar. Peygamberler yaşayışları bakımından örnek insanlardır. Onlar, Allah'tan aldıkları emir ve yasakları insanlara bildirmede, insanlarla olan ilişkilerinde asla doğruluktan ayrılmamışlardır.⁸⁴

1. Sadakat Örneği Olarak Hz. İbrahim

H. İbrahim, Kur'an'da tanıtılan model şahsiyetlerden birisidir. Onun Kur'an'da tanıtılan temel özelliklerinden birisi, "sıddîk" yani doğru bir insan olmasıdır.⁸⁵ "*Kitap'ta İbrahim'i de an, çünkü o, çok doğru bir peygamberdi.*"⁸⁶

⁸³ ez-Zemahşerî, II/310; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, IV/152.

⁸⁴ Yılmaz, H. Kâmil, (2007), *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Ensar Neşriyat, s. 189; Komisyon, (2002), *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi Öğretim Kılavuzu: 5*, İstanbul: M.E.B., s. 107.

⁸⁵ Baktır, Mustafa, (2003), Kur'an'da Tanıtılan Model Şahsiyet Hz. İbrahim, *EKEV Akademi Dergisi*, 14, 52.

⁸⁶ Meryem, 19/41.

Yüce Allah Hz. Peygamber'den kavmine / insanlara Hz. İbrahim'den bahsetmesini, onunla ilgili Kur'an'da yer alan bilgileri / haberleri okumasını istemiştir. Hz. İbrahim'le ilgili okunması istenen bilgilerin başında onun "sıddîk" olarak nitelenmesi konusu gelir. Sıddîk, doğrulukta çok ileri gitmek, her durumda doğruluk üzere olmak, doğruluğun gereklerini yerine getirmek, Allah'ın bildirdiği gayb konusunda, O'nun âyetleri, kitapları ve peygamberleri hakkında, O'nunla olan ilişkilerde sadakatten ayrılmamaktır.⁸⁷

2. Sadakat Örneği Olarak Hz. İsmail

Kur'an, Hz. İsmail hakkında "sıddîk" ifadesini kullanarak, onun sadakat konusunda kusursuz sayılabilecek bir karaktere sahip olduğunu anlatır. Bu yönüyle onun imrenilecek, öykünülecek, örnek alınabilecek bir insan olduğuna işaret eder. Hz. İsmail'in örnek sadakati, onun hem Allah ile hem de insanlarla olan ilişkilerinde kendini gösterir. Kur'an, Hz. İsmail'in hatırasını âyetlerde anmış, müminlerden de bu hatırayı yaşatmalarını istemiştir. Böylece Allah'a ve insanlara karşı sadakat bilincini canlı tutmayı amaçlamıştır:

*"Kitap'ta İsmail'i de an. Çünkü o sözünde duran, bir elçi bir peygamberdi."*⁸⁸

Yüce Allah'ın Hz. İsmail'i nitelediği temel özelliklerden birisi "sıdk"tır. O, sözünde durmasıyla, vaat ettiği şeyi mutlaka yerine getirmesiyle tanınmış ve Allah tarafından övülmüştür. Sözüne sadık olmak, kişiyle Allah arasında olabildiği gibi, insanlar arasında da olabilir. Hz. İsmail, sadık kişi olarak Rabbinin emirlerine aykırı davranmamıştır. Yine sadık bir insan olan Hz. İsmail, insanlara bir konuda söz verdiğinde onu mutlaka yerine getirmiştir. Nitekim kendisini Allah için kurban etmeye adanmış olan babasına "inşallah beni sabredenlerden bulacaksın" demiş ve bu yolda verdiği sözü tutmuştur. Bu değerli kişilik özelliği dolayısıyla Allah onu "sâdık" diye isimlendirmiştir.⁸⁹

Sıdk, İslâm dininin teşvik ettiği kişilik özelliklerindendir. Hz. İsmail bu alanda insanlara örnek / model teşkil eder. Yüce Allah, Hz. Muhammed'den, Hz. İsmail'in seçkin özelliklerini anlatan âyetleri insanlara okumasını istemiştir. Böylece insanların Hz. İsmail'in üstün kişilik özelliklerini örnek almalarını, onun yolundan gitmelerini dilemiştir.⁹⁰

⁸⁷ eş-Şevkânî, III/416-417; İbn Kesîr, III/129; en-Nesefî, III/58; el-Beyzâvî, II/32; eş-Şankî, Muhammed İbn Muhammed İbn el-Muhtâr, (1995), *Azvâu'l-Beyân fî İzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, III/424.

⁸⁸ Meryem, 19/54.

⁸⁹ er-Râzî, VII/549; el-Beyzâvî, II/34; el-Merâğî, VI/52; ez-Zuhaylî, XVI/121; es-Sâbûnî, II/220, Bilmen, IV/2033.

⁹⁰ el-Merâğî, VI/52; Bilmen, IV/2033.

3. Sadakat Örneği Olarak Hz. İdris

Kur'an, doğruluk sıfatını karakter edinen ve bu özelliğiyle insanlığa örnek teşkil edebilecek olgunluğa sahip olan peygamberler arasında İdris peygamberi de sayar. Bu dört isim hakkında siddîk / siddîka ifadelerini kullanır. İdris peygamber hakkında "siddîk" ifadesinin kullanılması, onun sadakatinin gücünü ve koşullar ne olursa olsun sadakatten ayrılmayan bir kişi olduğunu anlatır. Sadakatindeki samimiyeti, içtenliği, riyadan uzak oluşu dile getirir. Bu husus onun özellikle "niyette doğruluk" ilkesine uyduğunu gösterir:

*"Kitap'ta İdris'i de an; çünkü o, çok doğru bir peygamberdi."*⁹¹

Yüce Allah'ın Hz. İdris'i vasıflandırdığı niteliklerin başında "siddîk" gelir. Siddîk, ondaki sadakatinin çokluğunu, her durumda sadakatin gereğini yerine getirmeyi, Allah'ın âyetlerini tasdik etmedeki samimiyeti ve sağlamlığı anlatan bir vasıftır.⁹²

4. Yûsuf Kıssasında Sadakat Konusunun İşlenişi ve Hz. Yûsuf'un Sadakati

Yûsuf kıssası insan kişiliğinin birçok yönünü ihtiva eden mesajlar sunar. Bu kıssada işlenen belirgin kişilik konularından birisi de sadâkattir. "Sıdk" kökünden gelen birçok ifade bu sûrede / kıssada kullanılarak, hem sadakatin hem de sadakatsizliğin örnekleri verilmiştir. Kıssa bu yönüyle bir anlamda sadakat eğitimi veren Kur'an pasajlarından biri olarak görülebilir.

Yakup peygamber ile oğulları arasında geçen bir diyalogda, "Ama biz doğru söylesek de sen bize inanmazsın!" ifadesi geçmektedir. Burada doğru söylemeyle inanılır, güvenilir olma arasındaki ilişkiye vurgu yapılmaktadır. Burada, Yakup peygamberin çocukları, haber verdikleri konuda doğruyu söylediklerini, dolayısıyla kendilerine inanılması gerektiğini ifade etmektedirler. Oysa Yakup peygamberin oğullarının verdiği haber gerçeği yansıtmamaktadır. Bundan dolayı verilen haber yalan, haberi verenler de yalancı sıfatını taşımaktadırlar. Buna rağmen, onlar kendilerini "sâdık" sıfatını taşıyan kimseler olarak tanıtmaya çalışmışlardır. Bir tür ikiyüzlülük gösterisinde bulunmuşlardır. Bu da gösteriyor ki sadakatin olduğu yerde samimiyet ortaya çıkarken, yalanın olduğu yerde riya söz konusu olmaktadır:

⁹¹ Meryem, 19/56.

⁹² er-Râzî, VII/550; ez-Zuhaylî, XVI/125; es-Sâbûnî, II/221; Bilmen, IV/2034.

“Dediler ki: “Ey babamız, biz gittik, yarıştıyorduk; Yusuf’u eşyalarımızın yanında bırakmıştık. Onu kurt yemiş. Ama biz doğru söylesek de sen bize inanmazsın!”⁹³

Yusuf’un kardeşleri babalarına şöyle demişlerdir: Biz aramızda koşu ya da atıcılık yarışı yaparken Yusuf’u eşyalarımızın yanında bırakmıştık. İşte tam bu sırada Yusuf’u kurt yemiş. Doğruyu söylesek de, sen Yusuf’a duyduğun aşırı sevgi ve hakkımızda beslediğin kötü zan sebebiyle bize inanmayacak, sözümüzü tasdik etmeyeceksin. Durum, anlattığımız şekilde gerçekleştiği halde senin bize inanmayacağını biliyoruz. Yusuf’un kardeşleri şöyle de demiş olabilirler: “Velew künnâ sâdıkîn” yani “eğer bizi güvenilir, doğru kimselerden kabul ediyorsan, olay aynen anlattığımız şekilde gerçekleşmiştir. Bizi suçlamayı gerektirecek bir durum yoktur.”⁹⁴

Aslında kullandıkları bu ifadelerle, sözlerinde bir kesinlik ve kararlılık olmadığını ima etmişler, üstü kapalı olarak yalan söylediklerinin ipuçlarını vermişlerdir.⁹⁵

Yakup peygamberin oğulları, doğru olmayan bazı tutum ve açıklamaları yüzünden babalarının güvenini kaybettiklerini düşünmüşlerdir. Ticaret maksadıyla gittikleri Mısır’da başlarına gelen bir olayı babalarına haber verdiklerinde, onu bu konuda ikna edebilmek için “ve innâ le sâdıkûn” yani “biz şüphesiz doğru söylüyoruz.” ifadesini kullanmışlardır:

“İnanmazsan içinde bulunduğumuz kente ve beraber geldiğimiz kervana sor. Biz doğru söylüyoruz.”⁹⁶

Hız. Yakub’un oğulları Mısır’a gitmişler ve oğullarından biri hırsızlık yaptığı gerekçe gösterilerek alıkonulmuştur. Memleketlerine geri döndüklerinde ise, babalarına, oğlunun hırsızlık yaptığını, Mısır halkının ve birlikte yolculuk yaptıkları kervandaki insanların da olan bitene tanık olduklarını söylemişlerdir.⁹⁷

Sözlerinde doğru olduklarına babalarını inandırabilmek için de “ve innâ le sâdıkûn” ifadesini kullanmışlardır. Biz sözümüzde, oğlunun hırsızlık yaptığı ve bu yüzden tutuklandığına ilişkin olarak vermiş olduğumuz haberde sadığız, sana sadece gerçeği söylüyoruz, bize güven, demişlerdir.⁹⁸

⁹³ Yusuf, 12/17.

⁹⁴ el-Kurtubî, IX/98; İbn Kesîr, II/488; en-Nesefî, II/308; el-Beyzâvî, I/478; Bilmen, III/1546.

⁹⁵ ez-Zuhaylî, XII/223.

⁹⁶ Yusuf, 12/82.

⁹⁷ Yusuf, 12/81-82.

⁹⁸ İbn Kesîr, II/505; el-Merâğî, V/22; el-Kâsimî, IV/389; es-Sâbûnî, II/64; Bilmen, III/1597.

Âyette geçen, "inanmazsan" ve "biz doğru söylüyoruz." ifadesi, sadakatle, inanılır ve güvenilir bir kimse olma arasındaki ilişkiye işaret etmektedir. Sadık olduğu bilinen kişi, sözlerine, vermiş olduğu haberlere, tutum ve davranışlarına ilişkin insanlarda güven oluşur. Sâdik kişi, güvenilir bir kişi olarak kabul edilir.

Bu pasajda verilmek istenen mesajlardan birisi de şudur: Sadakat konusunda şüphe uyandıran insanlar, daha sonra sadık olmaya çalışsalar da, ilk intibaların izlerini silmek kolay olmamaktadır. Bu yüzden sadakat, her zaman ve her koşulda süreklilik göstermesi gereken bir karakterdir.

Hız. Yusuf, Mısır'da köle olarak bulunduğu sırada, yanında kaldığı ailenin hanımı kendisine aşık olur. Bir gün arzusuna ulaşmak için kapıları kilitleyerek, Yusuf'u kendisine davet eder. Hız. Yusuf, Allah'a olan bağlılığı sayesinde nefesine hâkim olarak kötülükten uzak durur. Kendisini yakalamak için üzerine gelen kadının elinden kurtulmak için kapıya doğru koşar. Arkasından gelen kadın ise gömleğini tutup çeker ve yırtar. Tam bu sırada kadının kocasıyla karşılaşılır. Kadın, durumu kendi lehine çevirmek amacıyla, Yusuf'un kendisine saldırdığını ve cezalandırılması gerektiğini söyler. Yusuf ise kendisinin suçsuzluğunu savunur. Olaya tanık olan bir şahıs kimin doğru söylediğinin anlaşılması için şöyle bir öneride bulunur: "Eğer gömlek önden yırtılmışsa kadın, arkadan yırtılmışsa Yusuf doğru söylüyordur." der.⁹⁹ Bu konuşmaların anlatıldığı âyetlerde, "sadeka" ve "kezebe" fiilleri karşılıklı olarak iki kez kullanılır:

"Yusuf: "Hayır", dedi, ben ona saldırmadım, o beden murat almak istedi." Kadının ailesinden bir şahit şöyle şahitlik etti: "Eğer Yusuf'un gömleği önden yırtılmışsa kadın doğrudur, o yalan söylemektedir. Eğer onun gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalancıdır, o doğru söylemektedir!"¹⁰⁰

Âyetten anlaşıldığına göre, biri haklı diğeri haksız olan iki kişiden her ikisi de haklı olduğunu iddia etmektedir. Bu durumda taraflardan biri doğru, diğeri ise yalan söylemektedir. Bir başka deyişle, eğer kadın doğru söylüyorsa Yusuf yalancıdır, Yusuf doğru söylüyorsa kadın yalancıdır. Âyette iki kez yalancılık doğruluğun zıddı olarak tekrar edilmiştir. Adil bir değerlendirme yapılması halinde, doğru ile yalan söyleyenin birbirinden ayrılabilmesine işaret edilmiştir.

Sadakât, başlı başına bir erdem olduğu gibi, diğer birçok erdemın ortaya çıkışının da kaynağını oluşturur. Sadakatin ortaya çıkardığı erdemlerden birisi de iffettir. Yukarıdaki âyette "doğrudur" "doğrularındandır" ifadesi dolaylı olarak "iffetlidir", "iffetli kalmaya çalışmıştır" anlamına gelir. Hız. Yusuf, hem

⁹⁹ Yusuf, 12/23-27.

¹⁰⁰ Yusuf, 12/26-27.

iffetli olduğunu iddia ettiği sözünde hem de gerçekten iffetli kalmaya gayret gösterme konusunda “sâdık” bir kimsedir.

Doğruluğun faydası ebedîdir, insan doğruluk sayesinde er ya da geç amacına ulaşır. Doğruyu söyleme ve yaşama konusunda büyük bir gayret gösteren Hz. Yusuf, önemli mağduriyet ve sıkıntılar yaşasa da, sonunda doğruluğun faydasını görmüştür. Dost-düşman herkes onun iffet ve sadakatini itiraf etmek durumunda kalmıştır:

“(Kral kadınlara): ‘‘Yusuf’un nefsinden murat almak istediğiniz zaman durumunuz neydi?’’ dedi. Dediler ki: ‘‘Hâşâ, Allah için doğru söylemek lazım, biz ondan bir kötülük görmedik!’’ Aziz’in karısı da: ‘‘İşte şimdi hak yerini buldu, ben onun nefsinden murat almak istemiştim. O tamamen doğrulardandır!’’ dedi.’’¹⁰¹

Âyette belirtildiği gibi, Hz. Yusuf, namus iftirası yüzünden zindana atılan bir peygamberdir. Zindandan çıktığında ona iftira eden kadın onun suçsuzluğunu ortaya koyar mahiyette şu itirafta bulunmuştur: *‘‘İşte şimdi hak yerini buldu, ben onun nefsinden murat almak istemiştim. O tamamen doğrulardandır!’’* Kadın, Hz. Yusuf’un sadık kimselerden olduğunu söylemiştir.

Kadının yapmış olduğu açıklama, Hz. Yusuf’un daha önce “kendisinin suçsuz olduğunu söylemesinde” doğruluğunu, üstün ahlâkî kişiliğini ortaya çıkarmıştır. Yusuf’un, “ben kadının nefsinden murat almak istemedim, kadın benim nefsimden murat olmak istedi” şeklindeki sözünün doğru olduğu anlaşılmıştır. Kadının kendi aleyhine olmasına rağmen, Hz. Yusuf lehinde yapmış olduğu tanıklık, onun sadakatini ortaya koyan çok etkili bir itiraftır.¹⁰²

Âyette, sıdkın, kendi aleyhine bile olsa her zaman doğruyu söylemenin üstün bir davranış olduğuna vurgu yapılmıştır.¹⁰³ Tutumunda ve sözlerinde doğruluktan uzaklaşan kadın, daha sonra doğru olmayı seçmiştir. Onun bu şekilde durumunu düzelterek doğrulardan olmayı seçmesi de bir erdemdir. Vakıtle doğruluktan uzaklaşanlara, insanın yeniden doğruluk karakterine sahip olabileceğinin bir örneğidir.

Hz. Yusuf, sadakati sayesinde, Allah katında olduğu gibi insanlar nazârında da onurlu bir insan olarak tanınmıştır. Başkalarının gözünde kendi değer ve saygınlığını korumuştur. Çevresinde doğruluk modeli olarak görülmüş ve çağırılmıştır:

¹⁰¹ Yusuf, 12/51.

¹⁰² eş-Şevkânî, III/43; el-Kurtubî, IX/136-13; en-Nesefî, II/324; es-Sa’dî, s. 355.

¹⁰³ el-Cezâirî, II/621.

*"Yusuf, ey çok doğru söyleyen insan, bize şu rüyayı yorumla: Yedi semiz ineği yedi zayıf inek yiyor ve yedi yeşil, yedi de kuru başak neyi gösterir? Umarım ki, senin yorumunla insanlara dönerim, onlar da bilirler."*¹⁰⁴

Sıddîk, sadâkatta en ileri dereceye ulaşan kimsedir. Hz. Yusuf'a gelen kişi ona "Ey sıddîk!" diye seslenmiştir. Hz. Yusuf'a gelen kişinin ona "sıddîk" diye hitap etmesinin sebebi onun yalanına tanıklık etmemiş olması, kişiliğini çok yakından bilmesidir. Ayrıca Hz. Yusuf, rüyaları tam olarak, doğru şekilde yorumlamaktadır ve söz konusu kişi bu duruma önceki tecrübeleriyle vâkıftır. Nitekim bir kimse Hz. Yusuf'a, bir rüyanın yorumunu sorduğunda cevabını tam olarak alabilmiştir.¹⁰⁵

Hz. Yusuf, kendisine verilen rüyaları doğru yorumlama yeteneği sayesinde bu konuda çevresindeki insanların güvenini kazanmıştır. Onun yorumlarındaki doğruluk ve isabetlilik durumu da ona "sıddîk" yani çok doğru sözlü isminin verilmesinin sebeplerinden birisi olmuştur.

5. Sadakat Örneği Olarak Hz. Meryem

İnsanların ahlâkî erdemlere sahip oluşları derece derecedir. Doğruluk erdemine sahip olma konusunda da bu derecelilik söz konusudur. Bu erdemi yaşama konusunda Kur'an'ın model olarak seçtiği, zirvede yer alan isimlerden birisi Hz. Meryem'dir. Kur'an, "sıddîka" nitelemesinde bulunarak, Hz. Meryem'i sadakat sıfatına ileri derecede sahip olan bir insan olarak tanıtır. Hz. Meryem her şeyden önce bir kul olarak Allah ile olan ilişkilerinde tam manasıyla sâdık bir insandır. Allah hakkındaki düşüncelerinde, niyetlerinde, inançlarında, Allah ile kul arasındaki ahlâkî ilişkiler konusunda tam bir sadakat örneği olmuştur. Hz. Meryem'in sadakatinin anlatıldığı âyette "sadâkat" en geniş anlamda doğruluk manasında kullanılmıştır:

*"Meryem oğlu Mesîh ancak bir resûldür. Ondan önce de birçok resuller gelip geçmiştir. Anası da çok doğru bir kadındır. Her ikisi de yemek yerlerdi. Bak, onlara delilleri nasıl açıklıyoruz, sonra bak nasıl haktan yüz çeviriyorlar."*¹⁰⁶

Âyette geçen "sıddîka" kelimesi sıdk konusunda mübâlâğa ifade eder. Hz. İsa'nın annesi, geçmişteki diğer erdemli / olgun kadınlar gibi, özünde, sözünde, işinde çok sâdık, doğruluktan ayrılmayan, iffetli, mümin, Allah'ı, peygamberleri ve ilâhî gerçekleri doğrulayan bir kadındır. İlâh ya da insanüstü bir varlık olma özelliğine sahip değildir. Peygamber olmayıp, onların ardından

¹⁰⁴ Yusuf, 12/46.

¹⁰⁵ ez-Zemahşerî, II/457; er-Râzî, VI/464-465; el-Mâverdî, III/43; el-Kâsimî, IV/369.

¹⁰⁶ Mâide, 5/75.

gelen bir dereceye sahiptir. Bunun yanında Hz. İsa'nın ve annesinin yemek yiyen insanlar olmaları, onların birer beşer olduğunu gösteren açık delillerdendir. Bu şatlar altında onlara kulluk edilmesi, ilâh kabul edilmeleri mümkün değildir. Bütün bunlara rağmen, Hristiyanlar yani Hz. İsa'ya ve annesine ilâhlık yakıştırmasında bulunanlar, kendilerine sunulan delilleri anlayıp kabul etmekten kaçınmışlardır.¹⁰⁷ Âyette, Allah karşısındaki konumunu doğru olarak bilen, O'na iman ve itaat eden, bu konularda tam bir sadakat gösteren Hz. Merjem'e ilâhlık yakıştırmasında bulunanların kanaatlerinin yanlışlığı ifade edilmiştir.

D. "Sıdk" Olarak İlâhî Bilgi

İlâhî mesajları peygamberlere ileten melekler, bu görevi tam bir doğrulukla yerine getirirler. Yine Allah tarafından gönderilen bir bilginin gerçekliği de her zaman için kesindir. Haber verilen olaylar aynı şekilde haber verildiği gibi gerçekleşir. Kaynağı Allah olan "bilgi"nin "sıdk"ında ve bu bilgiyi getiren meleğin sadakatinde asla şüphe yoktur. Nitekim Lût kavminin başına gelecek olanlar hakkında Hz. Lût'a haber getiren melekler, mesajda belirtilenlerin aynen gerçekleşeceğini, kendilerinin bu konuda tam manasıyla sadık olduklarını ifade etmişlerdir:

*"Lût: "Siz hiç tanınmamış kimselersiniz!" dedi. Dediler ki: "Doğrusu, biz onların, hakkında şüphe ettikleri şeyi sana getirdik. Sana gerçeği getirdik, biz elbette doğru söyleyenleriz!"*¹⁰⁸

Yüce Allah Lût kavmini azap ile tehdit etmiş, onlar ise bundan kuşku duymuşlar, yalanlamışlardır. Melekler Hz. Lût'a gelerek, kavminin azaba uğrayacağı konusunda gerçekliği sabit ve kesin bir haber getirdiklerini söylemişlerdir. Kendilerinin sadık kimseler olduklarını, haber verdikleri şeyin tam olarak meydana geleceğini, kavminin mutlaka helâk olacağını belirtmişlerdir.¹⁰⁹

E. Sadık İnsanlar Gibi Görünmeye Çalışanlar

Sadâkat kişinin sözleriyle davranışları arasındaki uyumu gerektirir. Bir gurup insan Hz. Sâlih'i gizlice yapacakları bir baskınla öldürmeyi planlarlar. Ardından da dışarıya karşı, bu baskından haberleri olmadığı yalanını yaymayı, kendilerinin sadık insanlar olduklarını söylemeyi kararlaştırırlar. Sadık olma-

¹⁰⁷ İbn Kesîr, II/84; en-Nesefî, I/426; es-Sâbûnî, I/358; ez-Zuhaylî, VI/273; Yazır, III/1779-1781; Bilmen, II/806.

¹⁰⁸ Hicr, 15/64.

¹⁰⁹ el-Kurtubî, IX/26; el-Beyzâvî, I/533; es-Sa'dî, s. 386; es-Sâbûnî, II/113; Bilmen, IV/1738.

dıkları halde, sâdık olan kimseler gibi görünmeyi, böylece uğrayabilecekleri zararlardan korunmayı amaçlarlar:

"Allah'a ant içerek birbirlerine: "Biz bu gece ona ve ailesine baskın yapıp onları öldürelim, sonra velisine: Ailesinin öldürülüşünde bulunmadığımızı, bizim doğru olduğumuzu söyleyelim, dediler."110

Hız. Sâlih'in kavminden bir gurup insan kendi aralarında şöyle konuştu: Sâlih ve ailesine, ona tâbi olanlara geceleyin beklenmedik bir baskın yapalım, onları öldürelim. Sonra da onun kanını dava edecek, kan davasında bulunacak yakınlarına şöyle diyelim: "Onun başına gelen bu olaydan bizim haberimiz yok, yemin ederiz ki, biz sözümüzde sâdığız."111

F. İnsanların Sadakatini Doğrudan Allah İle İlişkilendiren Âyetler

Sorumluluk ve vazife iki önemli ahlâkî kavramdır. Sorumluluk bilinciyle söz verilen, yükümlülüğü kabul edilen vazifenin yerine getirilmesi bir sadakat / doğruluk eylemidir. Peygamberlerin, Allah'tan aldıkları mesajları hakkıyla insanlara ulaştırmak, onları ilâhî çağrıya yönlendirmek gibi zor ve önemli görevleri vardır. Allah görev verdiği her peygamberden, vazifesini tam olarak yerine getirmesi hususunda söz almıştır, bu konuda ona sorumluluk yüklemiştir. Yüklenilen bu sorumluluğun yerine getirilmesi âyette "sıdk", görevlerini yerine getiren peygamberler de "sâdık" olarak isimlendirilmişlerdir. Yüce Allah âyette, peygamberlere vazifelerini yerine getirip getirmediklerinin sorulacağını ifade etmiştir. Bu ifade Yüce Allah'ın, Kendisi'ne verilen sözün yerine getirilip getirilmediğinin takipçisi olduğunu, O'na verilen söz yerine getirilmeden "sadâkat" / doğruluk karakterine sahip olunamayacağına işaret eder:

"Böyle yaptık ki, Allah, o doğrulara doğruluklarından sorsun. Kâfirlere de acı bir azap hazırlamıştır."112

Yüce Allah peygamberlerden, üstlendikleri sorumluluğu yerine getirme, birbirlerini onaylama / tasdik ve birbirlerine tâbi olma ya da kavimlerine ilâhî gerçekleri tavsiye etme, insanları dine davet etme, dini hayata hakim kılma ve bunun için mücadele etme konusunda söz almıştır. Allah'ın peygamberlerden söz almasının gerekçesi ise şu şekilde açıklanmıştır: Peygamberlere, ya kavimlerinin dine olan çağrıyı kabul edip etmediklerini ya da peygamberlerin insanlara ilâhî mesajları tebliğ edip etmediklerini, bu konuda sadâkat gösterip göstermediklerini sormak için veyahut sorumlu oldukları şeyleri yerine getirme konusunda verdikleri sözü tutup tutmadıklarını sormak içindir. Ya da genel

¹¹⁰ Neml, 27/49.

¹¹¹ en-Nesefî, III/314; el-Beyzâvî, II/178-179; es-Sâbûnî, II/413.

¹¹² Ahzâb, 33/8.

manada, ağızlarıyla sadâkatini ikrar eden kimselere kalplerindeki samimiyetleri, sorulacaktır.¹¹³

Yüce Allah, sadece söz almakla kalmamış, verilen söze ne derece uyulduğunu sorgulayacağını açıklamıştır. Bu durumda, sadece Allah'a verdiği sözü yerine getirenlerin sadık kullar oldukları ortaya çıkacaktır.¹¹⁴

Yüce Allah "sâdık" sıfatını gerçek manada hak eden müminleri ahirette ödüllendireceğini açıklamıştır. Görüldüğü gibi doğruluk, meyvesi mükâfat olan karakter özelliğidir. İnsan doğruluğunun meyvelerini / faydalarını dünyada göreceği gibi, asıl faydayı ahirette elde edecektir. Kalıcı, sürekli fayda sağlayan şeyler insanın kolay motive olabildiği tutumlardır. Eğer insan doğruluğun dünya ve ahiretteki faydalarına inanır ve bunu içselleştirirse, her zaman doğru olmaya eğilim gösterir. İşte Yüce Allah müminleri doğruluğa motive ederken, doğruluğun âhiretteki karşılığını, sağlayacağı kazancı onların önüne koymaktadır. İnsan, doğruluğunun karşılığını dünyada görebileceği gibi, göremeyebilir de. Dünyada tam görülemeyen doğruluk karakterinin karşılığı ahirette mutlaka insanın karşısına çıkacaktır. Doğruluk adına gösterilen hiçbir çaba karşılıksız kalmayacaktır:

*"Bu konuşmadan sonra Allah şöyle buyuracaktır: "Bu, doğrulara, doğruluklarının fayda vereceği gündür. Onlara; içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennetler vardır. Allah onlardan razı olmuştur, onlar da O'ndan razı olmuşlardır. İşte büyük kurtuluş ve kazanç budur."*¹¹⁵

Burada sözü edilen sadakat, insanın dünyadayken sözünde durması, yaptığı antlaşmaların gereğini samimiyetle yerine getirmesidir; konuştuğunda doğruyu söylemesi, imanında sadâkat göstermesi, yalnızca Allah'a kulluk edip O'na ortak koşmaktan uzak durması, tevhide, peygambere, ilâhî değerlere inanması ve bunlara göre amel etmesidir. Âyet, insanın sadakat gösterme yerinin âhiret veya dünya olabileceği manalarını çağrıştırmaktadır. Âhiret hayatının başlangıcı, insanın dünyadaki amellerinin sona erdiği yerdir. Dolayısıyla "sadakatin sadece âhirette gösterileceği" anlamı tutarlı değildir. İnsanın sadakatinin ona fayda sağlayabilmesi için sorumluluğunun devam etmesi gerekir, bu da ancak dünyada mümkün olur. Dünyada suç işleyip âhirette suçu itiraf etmenin, sadakat göstermenin faydası olmaz. Bu açıdan bakıldığında âyette bahsedilen sadakatin dünyada olduğu söylenebilir. İnsanlar sadâkatlerini dünyada gösterirlerken, bunun faydasını âhirette görürler. Âyette ifade edilen sa-

¹¹³ el-Mâverdî, IV/377-378; el-Kurtubî, XIV/85; eş-Şevkânî, IV/327-328; el-Merâğî, /348-349; Bilmen, VI/2786.

¹¹⁴ el-Mevdudî, IV/353.

¹¹⁵ Mâide, 5/119.

dakatin, dünyada gösterilen ve âhirette de gösterilmeye devam eden sadakat olması da muhtemeldir.¹¹⁶ Yüce Allah bu âyette (5/119) doğru davrananları "sâdık", sergiledikleri tutum ve davranışları da "sıdk" olarak isimlendirir. Müfessirler buradaki sıdkı düşüncede, niyette, sözde, inançta, davranışta, kısacası doğruluğun sergilenebileceği her alanda sadakat göstermek olarak yorumlamışlardır. Âyette doğruluk, karşılığı olan bir eylem olarak sunulmuştur. Doğal olarak, doğruluğun zıddı olan tutumlar da bir karşılığı olan eylemlerdir. Bu da gösteriyor ki, doğruluk, insanın ahlâkî bakımdan sorumlu bir varlık olmasıyla ilişkili bir karakter özelliğidir.

Kıyâmet, sâdıkların sadakatlerinin ödülünün verileceği gündür. Doğruluk insanı en büyük başarı olarak cennete girmeye muvaffak kılar. Bunun da ötesinde nimetlerin en büyüğü olan Allah rızasına erdirdir. Bunlar, insanın elde edebileceği en büyük başarı ve kazançtır.

Doğruluk denildiğinde ilk akla gelen, insanlar arası ilişkilerdeki sadakattir. Kur'an'a göre doğruluk Allah-insan ilişkisinin de en önemli konularından birisidir. Bundan dolayı, insanlar nazarında doğruluğunu kanıtlayamayan kimseye, Allah'ı şahit göstererek doğruluğunu kanıtlama imkânı tanınmıştır. Allah'ı şahit tutarak doğruluk kanıtlamanın yolu da "yemin etmek" olarak gösterilmiştir:

*"Eşlerine zina suçu atan ve kendilerinden başka şahitleri bulunmayan kimselere gelince; onlardan her birinin şahitliği dört defa, kendilerinin mutlaka doğru söyleyenlerden olduğuna, Allah'ı şahit tutmasıdır. Beşinci defa da eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını diler. Kadının da dört defa Allah'ı şahit tutup kocasının, mutlaka yalan söyleyenlerden olduğuna şahitlik etmesi, kendisinden cezayı kaldırır. Beşinci defa da: Eğer kocası doğrulardan ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını diler."*¹¹⁷

Bu âyetlerde eşini açıkça –"sen zina yaptın ya da zinakâr kadın"- diye zina ile suçlayıp kendinden başka şahit bulamayan kimsenin izleyebileceği yol tarif edilir. Karısını zina ile suçlayan kişi, yapmış olduğu zina isnadının doğruluğuna kendinden başka şahit bulamadığı takdirde hakimin huzurunda karısıyla karşılıklı olarak "mülâane" yani lânetleşme yapar. Erkek, hakim karşısında dört kez, "Allah'a yemin olsun ki, eşime isnat ettiğim zina durumunun doğruluğuna şahitlik ederim!" bir kez de, "Eğer bu konuda yalan söylüyorsam Allah'ın lâneti üzerime olsun!" der. Eğer kadın bu suçlamayı kabul etmezse dört kez, "Allah'a yemin olsun ki, bana isnat ettiği zina konusunda kocam yalan

¹¹⁶ ez-Zemahşerî, I/682; el-Mâverdî, II/90; eş-Şevkânî, II/119; el-Beyzâvî, I/291; el-Bursevî, II/467; el-Merâğî, III/54; el-Cezâîrî, II/32-33; Esed, s. 220; Yazır, III/1855.

¹¹⁷ Nûr, 24/6-9.

söylüyor!" der, beşinci defada da "Eğer kocam doğru ise Allah'ın gazabı benim üzerime olsun!" ifadesini söyler. Kadının bu şekilde yemin etmesi, ona zina cezasının uygulanmasını kaldırır. Bu işlemin ardından karı ile koca arasındaki evlilik bağı sona erer.¹¹⁸

Sonuç

Doğruluğun neye göre olacağı, kimin görüşünün doğrulukta esas olduğu insandan insana, toplumdan topluma değişiklik gösterir. Kur'an, bir yandan müminlere doğruluğu emir ve tavsiye ederken, diğer yandan doğruluğun sınır ve ölçülerini tayin eder. Doğru düşüncenin, doğru sözün, doğru inancın, doğru davranışın ne olduğunu açıklar. İlâhî değer ve ölçülere uygun düşünen, konuşan, inanan ve davrananların doğru kimseler olduğunu belirtir.

Kur'an'da doğruluk karakterini anlatan sadakat kavramı, genellikle geniş anlamda kullanılmıştır. İnsanın inandığı değerlere uygun olarak konuşması, niyet taşıması ve davranması olarak ifade edilmiştir. Bu anlamda sadakat bir bütün olarak kişiliğin elemanlarının birbirleriyle uyumlu bir şekilde işlemlerini ifade eder. İnsanın eğilim ve ihtiyaçlarını ilâhî değerlere uygun bir şekilde kontrol etmesini dile getirir.

Yalın olarak düşünüldüğünde sadakat insanlar arası ilişkilerin konusu olarak gözüktür. Kur'an'ın öngördüğü sadakat karakteri, insan ilişkilerini konu aldığı durumlarda bile, Allah'a karşı sadakatten bağımsız değildir. Müminin sadakate dair bütün yapıp etmeleri aynı zamanda Allah'a olan sadakatinin de bir göstergesidir.

İnsan, doğruluğun yararlarını öncelikle yaşadığı hayatta başkalarıyla olan ilişkilerinde görür. Yine sadakati ilke edinen kimse, kendi iç dünyasında tutarlı olur ve bunun verdiği rahatlığı yaşar. Doğruluğu karakter haline getiren bir mümin, hem iç dünyasında hem de sosyal ilişkilerinde bu kişilik özelliğine sahip olmanın avantajlarını yaşar. Nitekim Kur'an doğruluk sayesinde amacına ulaşan, başarı elde eden peygamberlerin kıssalarını, onlardan dersler çıkarılması için anlatmıştır.

Sadakatin bulunduğu ortamda yalana yer yoktur. Kur'an sadâkat gibi üstün bir fazileti müminlere ısrarla tavsiye ederken, dolaylı olarak yalancılık karakterini de yasaklamış, bundan sakındırmış olmaktadır. Kur'an'ın emrine uyarak sadakati, kişiliğinin bir parçası haline getiren bir mümin, aynı zamanda yalancılık gibi büyük bir erdemsizlikten kendini koruma imkânı bulmaktadır.

¹¹⁸ ez-Zemahşerî, III/210; el-Merâğî, VI/327-328; Bilmen, V/2326; Ateş, VI/157-158.

Kur'an'ın sadakat eğitiminde en çok öne çıkardığı husus model alma ve özdeşleşme yöntemleridir. Peygamberleri ve Hz. Meryem gibi sadakatte temayüz etmiş isimleri, örnek alınacak, kendileriyle özdeşleşilecek insanlar olarak sunar. Sadakatle ilgili Kur'an'da yer alan bütün ifadeler, birer sözlü telkin ve öğüt mahiyetindedir. Bu açıdan bakıldığında, öğüt ve telkin gibi sözlü yöntemleri sadakat eğitim metotları arasında sayabiliriz. Kur'an, sadakatin kolektif olarak yaşanmasını tavsiye eder. Böylece sadakatin sosyalleşme süreci içerisinde sosyal etkileşim yoluyla öğrenilmesini salık verir. Bunun yanında Kur'an, ödül-ceza yöntemine dikkat çekerek, âhiret ödülüyle müminleri doğru söylemeye ve davranmaya motive eder.

Peygamberlerin hayatından verilen sadakat örneklerinin Müslümanların hayatında etkin bir yerinin olduğu muhakkaktır. Bununla birlikte insanlar birebir tecrübe ettikleri yaşantılardan güçlü bir şekilde etkilenirler. Bu yüzden Müslüman toplumlar kendi aralarından üstün sadakat modelleri üretmek durumundadırlar. Özellikle yetişmekte olan nesil için her Müslüman bir sadakat modeli olmalıdır.

